

SNOVANJA

Kranj, 13. julija 1976 št. 4. — I. X

Ivan Jan

Dražgoška republika

Odlomek iz knjige Dražgoška bitka

Čeprav je bil novoletni dan jasen in mrzel, to mladega slikarja Iva Šubica ni zadržalo pri slikanju nove table na šolskem poslopju, kjer je bila tudi nastanjena skušina borcev.

Tedaj je bil nad njenimi vrati nemški napis »Volksschule«.

»Le čakajte,« je ob pogledu nanj rekel Šubic, »tole bomo popravili kot se šika!«

Vpričo borcev je popleskal tablo in s »krasno pisavo«, kakor je to povedal bolničar Gregor Rupnik, napisal na novo:

NARODNO-OSVOBODILNA VOJSKA

Imeniten se jim je zdel ta napis, kajti ljudje so vajeni na red in nekakšne napise. Tudi pri domačinih je ta malenkost imela določeno vpliv.

Toda tisto novoletno jutro se je zgodilo še nekaj. Pred Birtom, kjer je bilo partizansko poveljstvo, so se ustavili trije resni možje, odposlanci domačinov. Stražarju pred vrati so povedali, da bi radi govorili s partizanskim poveljstvom, kar jim je bilo takoj ustrezno. Ko so jih Stane Žagar, Jože Gregorčič in ostali sprejemali, so se jim ob močnem stisku rok tudi predstavljali in jim želeli srečno novo leto. Posedli so okrog mize in partizanski voditelji so pazljivo poslušali želje Dražgošanov. Šlo je namreč za to, da bi morda partizani šli raje kam drugam, da bi se tako vaščani izognili nesrečam. Če pa to že ni mogoče, naj jim dovolijo vsaj prijaviti jih Nemcem, kar »bi bilo za vas najbolje. S tem bi grožnje okupatorjev izgubile osnovo za izvrševanje sovražnikovega nasilja nad vasjo, ko jih bodo oni, gošarji, iz kakršnegakoli vzroka zapustili. Prosimo pa tudi,« so nadaljevali, »da tistega, ki bi to storil, ne bi imeli za izdajalca.«

O tem so se nekateri dražgoški kmetje dogovorili že prejšnji večer, na Silvestrovo, in ta delegacija ni prišla kar tako. Prav zaradi prihoda partizanov so se zbrali v neki hiši, da bi se domenili, kaj jim je storiť ob tej, tako veliki spremembi.

Ko so ugotovili, da so gošarji čisto pametni in dostojni ljudje, dobro vojaško organizirani in z dobrim poveljstvom, da je med njimi tudi nekaj domačinov iz te doline, je eden izmed njih povzel:

»Gošarji pravijo, da se od tu ne bodo umaknili. Če pridejo Nemci, se bodo tolkli. Toda, tega ne moremo vzeti resno. Niso še zadosti močni, da bi zadržali nemški napad. Doslej so imeli taktiko: udari in izgini. Odprtega boja ne sprejemajo radi. Dvomim, da bo tu drugače. Gošarji bodo odšli, potem pa gorje nam. Poglejte samo, kaj

piše na zadnjem nemškem plakatu: Vsak, kdor sodeluje z banditi, jim nudi zavetje, z njimi simpatizira, bo brezpogojno in neusmiljeno uničen!

Kakor veste, so Nemci pri izvrševanju groženj peklenko dosledni. Groza me je, kadar pomislim na vse to!«

Na navzoče je legla težka mora.

»O, da so morali priti prav v našo vas! Ali niso mogli drugam,« je kričnil eden. A nihče mu ni ugovarjal niti pritrjeval...

»Tako hudo pa spet ni,« je mučno tišino pretrgal naslednji. »Bili so na Mohorju, v Rovtu, v Poljanski dolini, pa se je povsod dosti srečno izteklo. Pogovorili bi se z Mlinarjem. Pameten mož je in on bo že uredil, da bomo z naše strani pri Nemcih kriti.«

»Ne bi bilo lepo na vrat na nos gošarje ovajati Nemcem,« se je oglasil eden izmed zavednejših. »To bi zamerili. In gorje tistemu, ki bi zaslužil ime izdajalca!«

»Nisem mislil tako hudo,« se je branil tisti, ki je govoril prej. »Saj bi se z gošarji poprej domenili, zakaj smo k temu prisilje-

ni, če že ne bodo šli drugam. Prepričan pa sem, da bodo tako uvidevni, da nam bodo to dovolili. Zato pa bi bilo dobro, da izberemo zdaj tri može, ki bodo jutri to opravili pri gošarjih in pri Mlinarju.«

V takih stiskah so se menili toliko časa, da so potem res izbrali tri gospodarje, ki naj bi se najprej s partizanskim poveljstvom pogovorili o vsem: o morebitnem umiku iz vasi, o dovoljenju, da prijavijo njihovo prisotnost, o medsebojnih odnosih in o vsem, kar bo še treba.

Starinska ura je potem začela biti polnoč, konec staremu letu. Možje so si segli v roke in si želeli veliko sreče v 1942. letu. In to tako iskreno, kot morejo le tisti, ki se zavedajo, da nad njimi krili strahotna zver vojne...

Še so si segali v roke in želeli, da bi bila ta mora čimprej mimo. Svojim odposlancem so naročali, naj svoje delo opravijo v dobro vseh. Posebno pa so si želeli, naj

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Iva Šubica: detajl z mozaika za spomenik dražgoški bitki. — Foto: F. Perdan

Dražgoško bitko je vodil in izbojeval Cankarjev bataljon, ki je bil ustanovljen v začetku poletne vstaje 5. avgusta 1941. Sam njegov nastanek je bil že izraz oborožene vstaje, ki pa so jo vse od poletja do pozne jeseni hoteli zatreti močni nemški policijski oddelki. Okupatorjevi vojaški napori so bili spremljani z nepopisnim nasiljem po dolini, s ponemčevanjem, izseljevanjem, zapiranjem in streljanjem talcev. Kljub nepopisni premoči, kljub povzročnemu ljudskemu trpljenju in preliti krvi, nasilniški okupator začete vstaje ni mogel zatreti.

Gorenjski organizatorji upora so potem novo, množično vstajo pripravili in začeli izvajati v decembru istega leta. Tudi v tej zimski vstaji je Cankarjev bataljon, ki je v tem času postal prekaljena, največja in najudarnejša partizanska enota v Sloveniji, odigral poglavito vlogo.

Toda to množično ljudsko vstajo na Gorenjskem je nemški okupator z močnimi silami zatrl že na začetku. Najprej v zgornjem gorenjskem kotu, potem pa v škofovškem hribovju.

S tem je propadel tudi še en poskus nastajanja osvobojenega ozemlja. Vendar pa so se gorenjske partizanske enote konec decembra številčno znatno okrepile. To še posebej velja za Cankarjev bataljon, ki se je ob novem letu 1942 nastanil v Dražgošah.

V tem času sta se obe strani – partizanska in okupatorjeva – pripravljali na spopad, ki se je potem razrasel v veliko tridnevno bitko, kar se je zgodilo prvič v zgodovini slovenskega partizanstva. Nemci kljub velikanski premoči – saj je najmanj 25 napadalcev prišlo na enega dražgoškega branilca – in občutnim žrtvam, niso dosegli svoje namena. Cankarjev bataljon je ob majhnih izgubah po organiziranem, uspešnem umiku ostal celovit.

Čeprav so nemški napadalci po umiku partizanov pobili 41 Dražgošanov, vas pa požgali in porušili, čeprav so potem presenetili del Cankarjevega bataljona na Mošenjski planini, kjer je v hudem boju in mrazu padlo dvanajst partizanov, to ni spremenilo izhoda dražgoške bitke. Zlasti še, če upoštevamo tudi udarec v Rovtu in boje v Poljanski dolini konec decembra. Do 12. januarja 1942 so Nemci v bojih s Cankarjevim bataljonom izgubili nekaj sto policistov, orožnikov in vojakov, kar je več kot desetkrat več kakor partizani. Tak izhod boja je za okupatorja na ozemlju, ki ga je štel za svojega, pomenil neuspeh brez primere.

Čeprav se je Cankarjev bataljon v Dražgošah branil frontalno, je bila odločitev na tak boj realna. Dražgoško zemljišče, ki je nudilo ustrezne položaje, številčnost in oborožitev bataljona, z visokim

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

jim 1942. leto prinese miru in svobodo. Potem so izginili proti svojim domačijam. Namesto godbe in fantovskih vriskov jim je v uho udarjalo nenavadno lajanje vaških psov, iz teme pa se je oglasil ostri in ukazovalni »Stoj!« partizanskega stražarja...

Z vsem tem so možje torej prišli v partizanski štab. Ta vprašanja so bila nadvse resna.

Vendar pa so bili partizanski voditelji tudi potem, ko so zresnjeni vojaški odposlanci izrekli to prošnjo, še vedno dobro razpoloženi.

Ko so možje svoje končali, je Stane Žagar povzel:

»Da ste tako malodušni, si res nisem mislil. In ravno zdaj, ko se je začelo vse sukati, ko je najmanj povoda za to. Hitlerja je doletela enaka usoda kakor Napoleona pred 129. leti. Nemška vojska je v razsulu, Rdeča armada napreduje nezadržno. Radio poroča, da 60 km v enem dnevu. Cele nemške armade so obkoljene... Njih uničenje je še samo vprašanje časa. Glavni nemški poveljnik (Brauchitsch) je odstopil, povsod se upirajo zaslužni narodi. Vi pa se tako bojite!

Kar pojdite v dolino in povejte, da se jih ne bojimo. Sprejeli jih bomo kot pravi vojaki! Dražgoš pa ne bomo zapustili!«

Žagarjev nastop je na vaše odposlance napravil močan vtis.

In potem je dodal še Jože Gregorčič:

»Če je že tako, vam dovoljujemo, da nas prijavite, če mislite, da je tako najbolj prav. A ne pozabite jim povedati, da nas je tu nad 500 (zavestno je rekel več op. I. J.) in da nas bo vsak dan več. Da pa smo dobro oboroženi, vidite sami.« Pogovorili so se še o vsem drugem, in ko so se možje poslavljali, jim je bilo nerodno. Ko so bili odposlanci spet sami, sta dva opustila njihovo namero, da bi šli do Mlinarja, in tako je ostal le en sam (kdo, tu zaradi razumljivih okoliščin ne bomo omenjali). A še njemu, ki se je spuščal proti Selcam, se je zdelo, da so ga škripajoče stopinje v snegu opominjale »stra-ho-pe-tec, stra-ho-pe-tec...«

Ker je bil praznik, je zaskrbljeni Dražgošan dobil Benedika v Selcah v gostilni pri Jakelnu.

Tam mu je povedal, da so ponoči prišli v vas gošarji. V pivnici je nastala grobna tišina, Benedik pa je z dražgoškim odposlancem odšel v občinsko pisarno. Benedik je zapisal vse, kar mu je Dražgošan povedal, in še posebej tisto, kar mu je naročil Gregorčič: o številu in oborožitvi. Za uslugo je Dražgošan hotel vedeti, kaj naj njegovi sovaščani napravijo v zvezi z zadnjimi nemškimi proglašji.

»O tem bodite brez skrbi. To bom že jaz uredil, vi pa delajte naprej tako, kakor doslej. V enem, kvečjemu dveh dneh bodo Nemci gošarje napadli. Ne jamčim, da bo med bojem vse ostalo celo. Nekaj bo gotovo razbitega in požganega, pa tudi kaj mrtvih. A kaj moremo... Kar pa se tiče lepakov pa pravim, da velja le za tiste, ki prihoda gošarjev ne bi javili. Zato bodite potem, ko bodo Nemci vas zasedli, brez skrbi.«

Dražgoški odposlanec se je olajšan vrnil domov. Takoj je o razgovoru s komisarjem Benedikom poročal sovaščanom in partizanskemu poveljstvu.

Partizani se zdaj niso ne smeli ne mogli tolažiti s tem, da Nemci morda ne vedo, kje se zadržujejo. Prav gotovo so poleg sporočila nekako legalnega dražgoškega odposlanca zvedeli za njihovo bivališče od nekaterih beguncev, ki so se udeležili decembrskega upora in so izginili že iz Dražgoš, da pri vsem tem ne računamo še na vohljače, ki so delali skrivoma. Jakob Potočnik iz Dražgoš v svojem dnevniku piše:

»Posamezniki so policiji takoj naznanjali prihod partizanov.«

Prav zaradi tega je štab računal, da bodo Nemci prišli prej ali slej. Zdaj, ko so bile karte odkrite, so se partizanskemu poveljstvu vsiljevale nagle odločitve ter pospešene vojaške in politične priprave. Takoj so pripravili načrt obrambe, ogledali teren in ugotovili, da je kraj za obrambo še ustrenejši, kakor so računali prej.

Po vsem pobočju so bile najrazličnejše police, njive in ravnine, ki jih iz doline ni bilo moč videti. Za hrbtom se je dvigala Gora, ki je branila, da bi v boj moglo poseči letalo, gozdovi pa so po njihovi oceni nudili velike možnosti manevriranja.

Poleg tega je pod njimi ustrezalo tudi tako razgibano gričevje kot svetokriški hribovi in pa Lajše ter globel proti zahodu in Novaku. Po debelem snegu se v taki strmini Nemcem ne bo lahko približati vasi. To so bile izredne odlike za obrambo tega kraja, tako je cenil partizanski štab. Zaradi varnosti so v vasi uvedli nekaj vojaški režim. Omejili so gibanje in vsak, ki je prišel v vas, je moral biti priveden tudi v štab, vsak, ki je hotel iz vasi, je moral imeti partizansko dovoljenje.

To novoletno dopoldne je hitro minilo in po teh ukrepih so se začeli pripravljati tudi na miting, da bi tako vzgajali, pripravljali in hrabril domačine in borce.

Prošnje in želje Dražgošanov ter njihovo razpoloženje, vse je partizansko poveljstvo priganjalo k pospešenemu vojaško-političnemu delovanju. Partizani so razumeli zaskrbljene in odkrite domačine, kar je samo še bolj potrjevalo, da je treba še bolj delati z ljudmi, kajti umaknili se ne bodo.

Zdaj so se po hišah razšle patrulje in pozivale ljudi, naj popoldne pridejo v Sokolski dom. Na miting, so rekli.

Ljudje so prihajali počasi, nekako nerodno, zadržani in s strahom, vendar pa jih je prignala tudi prirojena radovednost. Le kaj naj bi zvedeli na tem mitingu.

Vsi niso prišli, a kako je bilo, vzneseno pripoveduje partizan Janko Bernik, ki je šele nekaj tednov prej prišel v bataljon:

»... Vrstile so se recitacije, govori, pel je pevski zbor, ki ga je vodil kar komandant Gregorčič. Ta je tudi sam lepo prepeval. Vas je bila navdušena, saj kaj takega do tedaj še ni doživela.

Najlepši govor je imel Žagar... Na koncu je poudaril še to, da imamo zdaj dražgoško republiko, in da se bomo zanjo, če bo treba, tudi borili.

Takrat je navdušenje priklopelo do vrhunca. Žagar je govoril, da je kar vžigalo. Videl sem stare ljudi, ki so jim prišle solze v oči...«

S tem mitingom so prišle v vas prve partizanske pesmi, ki so jih zlasti lepo prepevali Primorci, ki jih je bilo precej v bataljonu. Najvidnejša pa sta bila komandant Jože Gregorčič, ki je veliko pesmi prinesel iz Španije, in Benedikt Padovan. Tudi Rafael Buh je bil dober pevec. Prvi so jih povzeli domači otroci in mladina, katerim so partizani prinesla novo življenje in veselje.

Nekakšen led, s katerim so bili obdani vaščani, je bil s tem mitingom prebit, vendar še ne raztopljen. Bivanje partizanov v njihovi odmaknjeni vasi je doživljal vsak po svoje.

Domačin, Pirkov oče, a ne le on, je takole sprejemal vse to:

»V dvorani smo napeto poslušali Žagarjevo predavanje. Tako je govoril, da nam je kar kri zastajala po žilah. A odkrito povedano: Žagarjevimi zagotovili, da je nemška zver v zadnjih kričih in da so ji ure šteje, nismo verjeli. Čeprav smo bili mi kmetje naivni, smo vendarle mislili trezno: Če so številne nemške armade pred Moskvo,

»dražgoška republika« ne bo mogla dolgo obstajati. Te naše osvobodjene Dražgoše so le nebljnen čolnari sredi razburkanega nemškega morja, ki mu Nemci strežejo po življenju...»

Kljub pesmim, ki so jih radi poslušali, kljub prepričljivim besedam in dejanjem, ki so hrabrila in privajala ljudi na njihovo prisotnost, nekaterih domačinov niso potolažile. Bili so v strahu pred nemškimi povračilnimi ukrepi, prepričani, da bo do tega prišlo. Močnemu partizanskemu bataljonu so verjeli, da bo vas branil, da se bodo Nemcem uprli, vendar so se prav tega bali. Zato bi dosti raje videli, če bi bataljon odšel kam drugam.

Vendar je bataljon moral biti nekje, kjer bo prišel do sape, nekje, kjer bo za silo obvarovan pred hudo zimo. Kam bi sicer? Nad njimi je bila siva Jelovica z visoko, previsoko snežno odejo, spodaj po dolini številna nemška vojska in policija, mraz pa tak, da se je roka lepila na železo.

Zato prvi miting ni zadoščal. To je bil šele začetek sodelovanja z domačini. Dražgoška republika je morala zaživeti še močnejše. Cveto Novak pripoveduje o tem takole:

»... Dlje, ko smo bivali v Dražgošah, bolj smo se spoznavali z ljudmi... Ti so postajali vse zaupljivejši. Prinašali so nam celo hrano in tople napitke, ker smo se jim zaradi zime tudi smilili. Tu in tam so nam ponudili tudi kakšno municijo in orožje.

Za tako navdušenje je skrbel štab in tudi mi sami. Predvsem je vse navduševal Žagar. Kdor ga je poslušal, mu je moral verjeti, pa če je hotel ali ne.

Na Nemce borci prve dni nismo niti dosti mislili. Zakaj tako, ne vem. Vem le to, da iz Poljanske doline niso takoj silili za nami. So bili preslabotni ali kaj? Verjetno so bile to posledice s Pasje ravni! Nekaj dni se je vsiljeval občutek, da je vojna končana in na mitingih ter po vasi so se razlegale pesmi: Bratje le k soncu svobodi, Kovači smo, Nabrusimo kose, ki so jih znali prepevati cankarjevci.»

4. januarja je spet pričelo snežiti in spet je padlo snega do kolen. To je poti še bolj zasulo in oteževalo gibanje.

Tega dne je bila nedelja in v Sokolskem domu je bil spet napovedan miting! Prišlo je že več ljudi. Prišli so tudi od drugod, kajti o »Dražgoški republiki« se je razvedelo že po vsej okolici. Ljudje so kljub nevarnosti radovedno prihajali ogledovat osvobodjeno vas. Prišli so z Jamnika, iz okolice Kroke in iz Selške doline: iz Lajš, Češnjice, Selc in Rudnega. Pa tudi iz Kranja in še delj.

Spet je za Gregorčičem govoril Žagar. Ognjevit je opisoval pomen Osvobodilne fronte in partizanski boj, govoril je o upor na Gorenjskem in v Poljanski dolini, o fašističnem nasilju pri nas in drugod, da so se ljudem težili lasje. Zatrjeval je, da se Nemci partizanov boje in ne upajo priti za njimi v Dražgoše, da so Rusi potisnili Nemce za sto kilometrov nazaj, prikazoval je življenje po osvoboditvi in pozival domačine, naj zdaj opuste medsebojno sovraštvo in strankarstvo, ker je skupni sovražnik le okupator!

Ljudje, željni jasnih in bodrilnih besed, so bili tako navdušeni, da še dolgo po končanem govoru niso odšli iz dvorane in so obljubljali pomoč.

Nemci sicer niso takoj planili proti Dražgošam, kakor je zapretel Benedik v Selcah, vendar tudi v okolici niso mirovali.

Očitno so bili takoj obveščeni o partizanih v Dražgošah, kajti v Selcah in Železnikih, kjer ni bilo veliko vojaštva, so takoj dobili okrepitev. Pomnožili so patrolje, ogrožena okna orožniških postaj pa so utrdili z opekami, v njih pa napravili strelske linije. Tega ljudje pri vedno napadalnih hitlerjevcih niso bili vajeni. Tako je šlo od ust do ust:

»Nemci se boje in se utrjujejo!«

Ta dejstva je v svojih navdušujočih govorih znal uporabiti tudi Stane Žagar, ko je pravil: »... Vedo, kje smo, pa jih je strah priti. Če pa bodo prišli, jim bomo že pokazali...«

V svojih razpredanjih je Žagar zelo zanimivo predstavljal partizansko vojsko. Razlagal je:

»Nemci nam pravijo banditi. Ljudje, ki nas ne vidijo preveč radi, nas imenujejo komuniste; preprosti, nam naklonjeni ljudje pa nam pravijo gošarji, hostarji, gmajnarji in še drugače. Toda mi smo, narodno-osvobodilna vojska! Mi smo partizani, ki se borimo za izgon okupatorja in za nov, pravičnejši red. Vi, ki se krvavo in v potu svojega obraza trudite za svoje življenje, boste potem... še naprej obdelovali zemljo in ne boste plačevali davkov, samo če boste hoteli ostati tu.«

Navzoči kmetje so bili navdušeni nad besedami, ki jih kmečka ušesa tako rada slišijo...»

Na dan Treh kraljev – 6. januarja – je bil spet miting. Tokrat Pri cerkvi v Prosvetnem domu. Ti mitingi so dajali ljudem moč in vlivali vero v tisto, za kar so se partizani tolkli. Zaupanje je raslo. Tudi bataljonu! Te prve, ubrane in nove pesmi, ki so pele o uporu, o nasilju, izkoriščanju in svobodi, so v ljudskih dušah puščale globoke sledi.

Srca so se vžigala in vsa bolj gorela za osvobodilni boj, za ljudi, ki se upajo upirati močnim Nemcem...»

Takrat šestnajstletni Janez Lušina iz Dražgoš, zdaj polkovnik JLA, se teh dni spominja takole:

»... Tu smo slišali prve partizanske pesmi... Če bi hotel popisati te občutke, bi moral biti velik pisatelj, da bi to zmožel. Lahko povem le to, da smo se jih naučili takoj, ko smo jih slišali prvič...»

Tiste ljudi, ki na ta miting niso prišli, smo označili kot nemškutarje. Z očetom sva bila že na obeh mitingih in ko sva se vrnila domov, je mati s strahom vpraševala, kaj je bilo tam. Pri tem naju je svarila in opozarjala, da naju bo kdo zatožil, če se bova družila s partizani. Nekateri kmetje so vse to res samo opazovali od daleč in zmajevali z glavami:

– Le kaj bo, ko so prišli v našo vas?«

Nič čudnega. Naenkrat presedlati iz mirnega življenja na partizanske nemirne tire, v resnici niso majhne stvari. In to tedaj, ko še ni prav nič kazalo, da bodo partizani res zmagali!

Čeprav so bili dnevi mirni z obilico snega in bataljon še vedno potreben počitka, cankarjevci niso počivali. Ne glede na vse, je bilo treba razvijati in utrjevati vojaško življenje. Celo obratno: prav zaradi vsega niso smeli čakati prekrizanih rok.

Vsak dan so bile na vrsti različne vojaške vaje, učili so se rokovanja z orožjem, odhajali so na straže in v patrolje, urejali so opremo, skrbeli za hrano, predvsem pa tudi politično pripravljali tovariše.

Sredi tega – 6. januarja – je štab poklical v Dražgoše tudi več političnih delavcev iz raznih krajev Gorenjske. Sestanek je vodil Stane Žagar. Aktivisti so tudi dobili napotke za nadaljnje delo na terenu in bili seznanjeni z razmerami doma in v svetu.

Prehrana je bila tiste dni tako redna, kot bi bila to že stalna vojska, ki ima nekje bogato založena skladišča. Pri tem so bili do domačinov, ki jih je sprva skrbelo, kako se bo prehranila tolikšna vojska, zelo pazljivi.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

bojnim duhom prepojeno moštvo, ki so ga podpirali vaščani, visok sneg v dražgoških strminah ter poveljstvo, ki je vedelo kaj hoče, vse to je pripomoglo, da je bila obrambna bitka cankarjevcev v Dražgošah za Nemce neuspešna in da so branilci kljub zimi zdržali na položajih cele tri dni.

V teh dneh je Cankarjev bataljon, prežet s fanatično vero v pravičen boj za lepšo prihodnost, pokazal množično junaštvo in požrtvovalnost, njegovo poveljstvo pa veliko iznajdljivost, odločnost in sposobnost stvarne presoje položaja in bojnih možnosti ter spretnost v poveljevanju. Lahko ugotovimo, da je bil tridnevni spopad Cankarjevega bataljona v Dražgošah dotlej največja partizanska bitka na Slovenskem, hkrati pa tudi najpomembnejši boj partizanskih enot na Gorenjskem sploh. Ko je gorenjsko partizansko poveljstvo ugotovilo, da za množično vstajo po decembrskih spopadih ni več stvarnih možnosti, se je odločilo po tej poti doseči podobni ali še večji učinek. V tem je popolnoma uspelo. Saj je bila z dražgoško bitko razbita propaganda o nemški nepremagljivosti ter izničeni njihovi načrti o mirnem priključevanju Gorenjske k rajhu.

Tega ne zmanjša niti dejstvo, da je bila dražgoška bitka v tem času na Slovenskem osamljen utrinek. Umik iz Dražgoš in poznejša razdelitev bataljona na manjše skupine je bila samo logična nujnost v teh razmerah in pravilno uporabljena partizanska taktika.

Dražgoška bitka je bila za Nemce tudi moralni, ne le vojaški neuspeh. Elitne okupatorjeve enote so se kljub velikanski premoči tudi tu zatekle k običajnemu nasilju nad neoboroženim prebivalstvom, ki pa tudi po uničenju vasi ni stalo ob strani.

Zimska vstaja, katere veličastni zaključek je bila obrambna bitka v Dražgošah, je tako rodila velike vojaške in politične rezultate. Dežela tudi poslednjemu bila pomirjena in partizani ne uničeni. Zaradi tega je okupator še vso zimo zdržal na Gorenjskem več policijskih bataljonov in drugih enot, skupaj najmanj 4000 mož. Te enote so neprestano zasledovale partizane po vsej Gorenjski, vendar jih tudi poslednjemu niso mogle zatreti, kajti osvobodilne vojske, zakoreninjene v upornem, k svobodi stremečem ljudstvu, ni mogoče uničiti.

Vojaškemu in policijskemu preganjanju partizanskih skupin so se potem pridružili še gestapovski udori v organizacije OF in KP. Zato je postalo delo na terenu izredno težavno, vendar ni zamrlo. Skupine in odbori Osvobodilne fronte ter posamezni aktivisti, ki jih gestapo ni dosegel ter jih spravil v zapore, pred puške ali v taborišča, so delovali naprej, na mesta padlih, ustreljenih in zaprtih pa so stopali novi.

Kmet Jakob Potočnik je o tem v svoj dnevnik pohvalno zapisal:

»Glede preskrbe z živili smo bili lahko mirni. Ljudi niso prav nič nadlegovali. Niti prosili niso za karsibodi. Kje so dobivali, ne vem...«

Pikcev oče pa razlaga takole:

»V skromni vasi, kjer so bile le tri majhne trgovinice, v katerih je bilo mogoče dobiti le najpotrebnejše drobnarije, ni bilo mogoče preživljati tako velike vojske.

... Gošarji so si znali nabaviti hrano sami. Imeli so pri tem pač svoj sistem. Kaj so hoteli drugega, če so hoteli živeti! Med pohodom k nam so menda spraznili neko trgovino. Tako so imeli velik del živeža že sami, nekaj so dobili po sosednih vaseh, veliko pa po dražgoških hišah, ki tedaj niso imele slabo založenih kašč. Kruh pa so jim pekli nekatere vaščanke iz moke, ki sta jo prinašala dva mlada partizana. (To je bila moka iz Zapuž, ki so jo 11. novembra pripeljali do Besnice in jo tam uskladiščili. Zdaj so hodili ponjo — op. I. J.). Po dve peki na dan sta morali biti, in tudi hlebi so bili veliki...«

To pomeni, da vsi ljudje niso vedeli, kdo in koliko daje partizanom, kar je tudi, ne glede na svobodno »republiko«, razumljivo. To tudi dokazuje, da so imeli cankarjevci dobro organizirano intendanco. Z vsem tem so na vaščane vplivali zelo pozitivno, kajti ljudje cenijo poštenost in urejenost. Ni bilo primera tudi med bojem ne, da bi si partizani samovoljno prisvojili kakšno dobroto, ki jih je bilo po dražgoških hišah tisto zimo še vedno precej.

Lastnina prebivalstva je bila nedotakljiva, kar je zagotovila visoka zavest partizanov.

Kako so imeli organizirano prehrano, naj pove še Anton Ambrožič iz Gorij, ki je bil tedaj četni intendant:

»Že prvi dan po prihodu v vas smo pripravili kuhinjo, ki je bila v hiši poleg Birta. Tam je kupal tudi nemški graničar Martin, ki smo ga zajeli na Črnem vrhu. Poslovali smo kakor redna vojska. Količine hrane smo dobavljali v soglasju s poveljstvom, ki nam je dajalo spisek ljudi in ostale potrebe. Zaloge z Dobrave so nam prišle silno prav. Ne samo, da je bilo tega precej, temveč smo vsaj v prvih dneh domačinom lahko pokazali, da se hranimo dobro, organizirano, ne da bi bili njim kaj preveč na hrbtih... Kruh pa so nam pekli v petih hišah, tako nam ga tiste dni ni primanjkovalo. Kolikor se spominjam, ga vsa štiri leta nismo imeli tako redno!«

Poleg vojaških vaj, političnih ur, prehrane in ostalega tudi na osnove sanitete niso pozabili. Učili so se opravil pri prvi pomoči, obvezovanja, reševanja, kako se paziti pred zastrupljenji in podobno. To je pod vodstvom medicince Janeza Konška zavzeto opravljal bolničar Gregor Rupnik. Ta je to delo opravljal že v kraljevi vojski, poleg tega pa je devet mesecev služil v neki apoteki. Bolj zamotane reči je podučeval medicincec Janez, ki so ga fantje zaradi velikega tovarištva imeli zelo radi. Tako so v tistih dneh imeli nekaj prvi sanitetni partizanski tečaj, kar jim je omogočalo prebivanje v vasi.

V dolino pod vasjo je bila vsak dan poslana tudi zaseda. Kako se je to odvijalo, bo najbolj razumljivo, če si sposodimo besede Janka Bernika:

»... Iti je bilo treba že ob treh zjutraj, kar praktično v tem času pomeni sredi noči. Kdor je bil na vrsti, je to zvedel že prejšnji večer. Tako je vrsta prišla tudi name... Šli smo v dolino blizu Selc. Vodil je vedno tisti tovariš, ki je v naslednji zasedi ostal od prejšnjega dne, kajti ta je poznal razmere in pot. Za takega vodnika sem bil nekoč tudi jaz...«

Valentin Polanšek

Demonstrativni koraki in težke misli 9. aprila 1976 skozi Celovec

Vedno več nas je, ki rastemo na tisto pozno aprilsko popoldne pred celovskim kolodvorom, na zbirališču, od koder se bo spustil protestni sprevod skozi celovške ulice kakor radikalno zdravilo skozi rakasti goltanec zanemarjenega pacienta, ki se ne upa k zdravniku, ki gnije sovjo gavljatersko, hajmatdinstovsko, anahronistično-velenemško epilepsijo. Vedno več je nas. In vedno večje so oči posameznikov, ki švigajo mimo tebe, kot da iščejo prve pošasti tistega napovedanega, ki grozi današnjemu protestnemu pohodu. Časopisi so se včeraj na široko razpisovali, kako so varnostne sile pripravljene na pojav ekstremističnih mas od vrag vedi kod.

Tukaj se mi zagodzi prva misel:

Pri tem ustrahovalnem, tercijsko-smešnem poročanju se je izkazal zlasti časopis, ki naj bi bil glasilo tako na deželni kot na zvezni ravni vladajoče politične grupacije. Kaj čuda, da si je že pred deset leti moral privezati ime, ki pove »svetovno-nazorsko« orientacijo — a ne strankarsko linijo — kakor da je velika logika, če imenuješ časopis po deželi, v kateri izhaja. Skratka, zakaj so preimenovali prvotni časopis »Neue Zeit« v »Kärntner Tageszeitung«, kaj ima to opraviti s strankarsko linijo SPO? In če, ali je socialističen? Kaj ima to z ideologijo, s stranko ali celo z napredno idejo opravka? Hop, napredna ideja — to je morda tista velika spotika! Časopis se je vsaj dve desetletji po vojni prizadeval kot »Novi čas« za doseg novega časa. Saj videti je bilo nekaj časa tako, da je na Koroškem novi čas. Novi čas vsaj v toliko, da ni bilo več vojne, da je bil mir, da ni bilo več bomb, ne gestapa in kacetov in hajk nad partizane in hitlerjanskega pozdrava, ne propagande o dokončni zmagi... Da, tako je ime »Novi čas« zbodel marsikatera neozdravljiva velenemška jetra. Zlasti pa tiste ostanke »neumljivih borcev-brambovc« za deželo Koroško, četudi so samo tihotapili čez consko mejo v bližini Velikovca. Taki posamezniki so se pozneje razpršili kot junaki za domovino in velenemštvo. V tej deželi ob Dravi je pavlihovstvo resen mit...

Prav tukaj se mi zavozla druga misel:

(Medtem se je nas že nabralo na nasprotni kolodvorski strani, da je bilo vse trdo teles in glav in skupnosti...) Dežela Karantanska ni bila nikdar enojezična — če so se zgodovinarji že do kraja izpесnili in izfantazirali in kaj še vse. — Vzemimo samo obdobje po našem štetju: Kako je bilo s tisto zadevo Kelti-Veneti-Rimljani? Je bil kdo lastnik česa? Oblastnik nad kom? Nekaka zasedbena oblast? Rimljani gotovo niso bili na letovanju tukaj? Ali pa na sezonskem delu? V obliki vojaških formacij? In ilirski Kelti? Ali še keltski Iliri? Ali je res tako samoposebi umevna enakovrednost naravna danost med prvoselci in

priseljenci? In glede jezika? V dvajsetem stoletju koroški zgodovinarji tako strastno radi navajajo ilirski ali keltski izvor imena gore ali reke ali tega ali onega, skoraj vsega, kje vendar imajo skriti tisti ilirsko-keltski besednjak? Kako blizu jim je tisti davno slavni jezik! Ker jim pač ni tako vekove oddaljen kot tisto besedovanje pri ustoličevanju na Gosposvetskem polju samo pred nekaj stoletji.

Da, da s Slovenci se je začela tista zadeva... Nekako čudo, da so kot poljedelci in pastirji tako temeljito podirali trdna mesta kot neki Virunum ali Teurnio, pa še katero? Ali jim je bilo tako zidovje zaradi pašnikov v napoto? Seveda sami Slovenci najbrž niti ne bi znali priti v te »Deželo prijateljskih mož« (prosto po keltskem spominu). Obri so jih spremljali, zato menda še danes imena kot Obir, Vovbre itd. Da, da s Slovenci se je začelo tisto s krvo in z oblastjo, s silo in pravico, z resnico poganskih bogov, plahih in lesenih ter z odrešenjem novega Boga, obdan od germanskih svetnikov in vojščakov, tista doba med Nem-cem in Ne-nem-cem. Koliko dobrega, samo dobrega, kulturnega + krščanskega + kolonizatoričnega + verskega + oblastniškega + vojaškega + neumrljivo-nemškega so storiili severnjaki! V dobrobit naših prednikov poganov. Res v dobrobit? Saj tako pišejo in zatrjujejo — severnjaki in severnjaški simpatizerji seveda — no, kar pa ti rečejo, je vendar prav. Mar nimajo vedno prav? Tako je vzdušje slovenske »bridkemartre«: simbol kako je Slovenec po nepotrebnem zateleban v vse-nemško. Dokler je bil odvisnež! Dokler je trepetal pred nemškim bogom in oblastnikom...

Zdaj nas po zvočnikih opozarjajo — glas je mladosten in odločen — naj se kolone po štiri osebe zbirajo za kombijem, v katerem je akcijski komite kot organizator današnjega protestnega pohoda skozi lintverno meso.

Pa se zamotam že v tretjo misel:

Vedno bolj sem stisnjen sredi slovenskih teles tukaj na celovškem pločniku, sredi študentarije, mladine, deklet, delavcev in kmetov, nekdanjih partizanov, sredi odločnih intelektualcev, starcev, domačinov, Podjunčanov, Rožanov, Zilanov, Gorjancev... sredi simpatizerjev iz nemških krajev, zlasti z Dunaja, kajti čujem nemško govornico, ki pa se oglašča v našo današnjo slovensko korist. Kar nekam čudno zveni. Da slišiš odločnost in dobro voljo za nas v nemščini. Kaj je nas eden že vse preslišal v tem jeziku! Od psov in blatenja, od komandiranja in groženj! In zadnje povelje tistih krvnikov v kacetu v Dachauu je bilo prav tako v tem jeziku, ko so spravili mojega 42-letnega očeta v nasilno smrt. Ko niti niso imeli več pepela za njim, ko je tako precizno delala smrtna industrija nacistov!? Vse to v jeziku, ki je

poveljeval v minuli vojni milijonom in milijonom Slovanom kruto smrt. Čudno je človeku pri srcu! Ko mobiliziraš v sebi vso značajnost in kulturno vzvišenost in humanistično izboljševanje... pa ostane nekaj grenkega na dnu duše. Ko po dvojezičnih šolah (redkih na téptani naši koroški zemlji) učijo slovensko zavedni in človečansko usmerjeni učitelji: Svojo materinščino ljubimo. Ta ljubezen do materinščine nam daje moč, da vse druge jezike spoštujemo! Grizem se: Kaj pa tisti, ki svoje materinščine niti ne ljubi, ne spoštuje, jo zaničuje...? Spet na drugem mestu srca grenkoba, grenkoba! Raje gledam na okoli po obrazih. Na njih se vidi dosti upora in odločnosti. Kaj bi se gnjavil. Nisem danes zato tukaj na protestnem shodu sredi Celovca, da bi trpinčil samega sebe z zavestjo, da je vse skupaj za vraga... Za vraga, da, je v tem gnezdu, ki se imenuje mesto. To so čutili pred leti že dobri literatje: Robert Musil, Ingeborg Bachmann, Jonke, Handke, Turrini pa še kdo, ker se niso znašli v tej deželi, pa so šli v tujino in tam pa uspeli. Če si pa samo na stara leta privoščiš nekake srčne izpovedi tudi Slovcem na ljubo, te zamolčijo — kot J. F. Perkoniga. Amen. Heil, Kärnten!

Zdaj se že dalj časa premika ogromna masa ljudi. Dvigamo glave. Vemo, da se spredaj že formirajo kolone. Vse polno transparentov se vzame od nekod. Kar tako vstajajo od nekod. Kot upornost koroških Slovencev v tistem pošastnem času, ko so nam prepovedali hitlerjanci in koroški majar-kajbičevci in kertonar-mitologi uporabo slovenščine celo v javnosti in cerkvi, ko so izseljevali naše rojake... Ko so... Joy, te žalostne storije ni konca, dolgo, dolgo ni konca. Dasi je bilo v letu 1945 konec vseh koncev, konec vojne. A nasprotovanja proti koroškim Slovcem pa ni konca. Iz zvočnika se vali jurišna pesem. Da, tako je prav! Pesem je bila velika udarna sila za časa partizanstva v naših koroških postajah trpljenja. Spominim se svoje babice, ki je kar naglas tako poleti 1944 prepevala partizanske pesmi, ko ji je besedila zmanjkalo, pa se je posluževala nabožnih tekstov. Blaga ženska je pela in pela in se ni bala sovražnikov partizanske pesmi in zatiralcev slovenske besede. Da, tako je delala moja babica poleti 1944 v sončni vobenski grapi tam pod šilasto Ojstro, jaz pa sem sanjal tako srčno vroče o svojih prvih verzih, srčnih verzih

o prelepem dekletu in sem počitniško poležaval v češnjevih sencah in štel nad sabo angloameriške bombnike, ki so brneli in brneli, da se je Matjaževa Peca tresla, tresla, kajti vsi vobenski gozdovi so bili polni tega brnenja in teh tresljajev, zakaj povsod je bilo pričujoče upanje: Vojne bo konec! Vojne bo konec!

Četrta misel me je vsega prevzela:

Ali veste, sem dregnil prvo sosedo, neznanko, da je danes 9. april! Žalostna obletnica, ko so pred triintridesetimi leti prav tukaj v tem mestu končali večdnevni sodnijski proces proti koroškim Slovcem-rodoljubom-antifašistom in obsodili na smrt 13 ljudi iz okolice Sel, Obirske, Zelezne Kaple, Rebrce, Borovelj? Triintrideset let potem — in Koroški Slovenci morajo še vedno na protestni shod v Celovec v borbo za svoje pravice, za svoj obstanek! 33 let po grozni smrtni obsodbi krvnika Freisslerja! 33 let potem! Ko je že davno konec nacistov kot je bil Freissler! Ko je v svetu toliko sprememb od takrat! Ali tukaj na Koroškem še vedno zgodovinske ure stojijo, ki so 1945 obstale? Ali 1945 na Koroškem Hitler ni zginil s samomorom s prizorišča zgodovine?... Zdaj pridem jaz v sprevedu na vrsto.

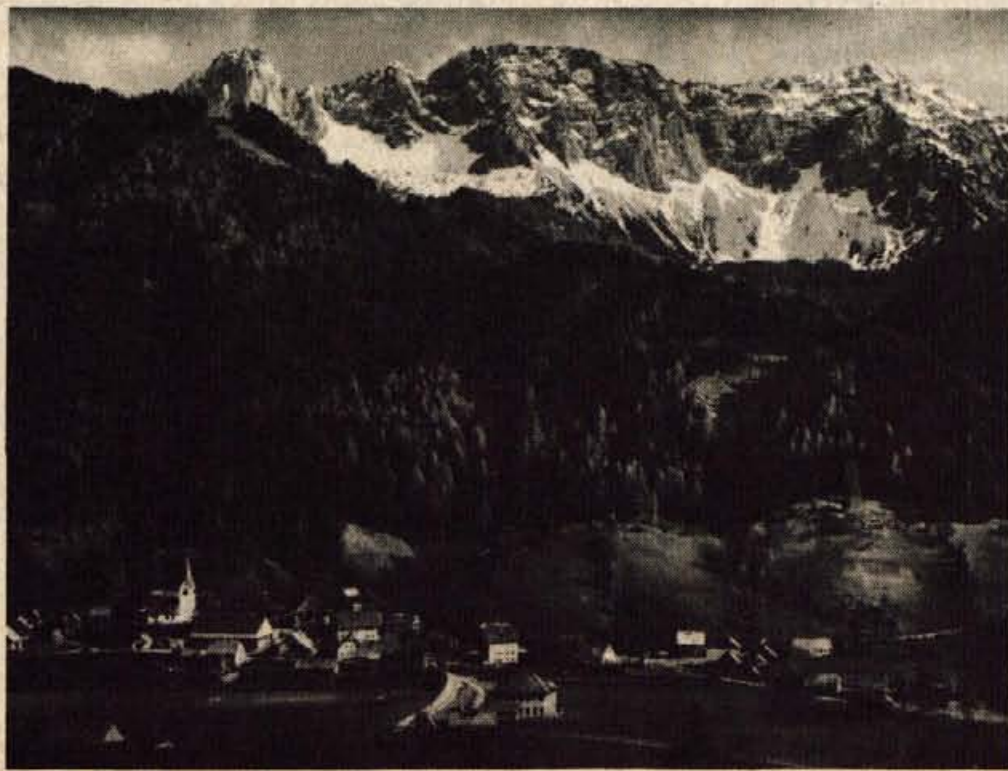
Kolodvorska ulica je polna demonstrantov in transparentov in klicev in korakov s skupno voljo, da se ne pustimo preštevati. V meni zvenijo verzji moje pesmi, ki sem jo že pred dvajsetimi leti napisal: Vstani in se brani/ če si res sin svobodoljubnega očeta! Glasno zakličji v svet: / Kdo se je tako prevzel/ da nas bi rad preštel? / Saj nismo v gosteh/ na teh koroških tleh...! Glej tam koraka pevec Mirko, sin 29. aprila na Dunaju obglavljenega očeta Meležnikovega Urha iz Sel pod Košuto. Mirko je bil komaj nekaj nad eno leto, ko so mu odgnali jeseni 1942. leta očeta. Zdaj polsirota Mirko koraka skozi Celovec za isto pravico, za katero je dal njegov oče pred triintridesetimi leti svoje življenje. Prej sem videl tudi Jurčija, tudi njemu so obglavili očeta Jurija Pasterka iz Vobence pri Zelezni Kapli in strica je zgubil, slavnega strica Franca Pasterk-Lenarta, prvega komandanta prvega koroškega bataljona ob napadu na Mežico začetek aprila 1943. Tudi Jurči koraka in kliče v svet svojo zahtevo po pravici nas koroških Slovencev... Kakor daleč gledam naprej po Kolodvorski ulici, vse polno glav

in transparentov; med kostanjevimi dreveredi in demonstranti stopajo policisti v našo zaščito. Nemi in s topo naprej obrnjenimi pogledi stopajo poleg nas. Kako jim je pri srcu? Je kak tak vmes, ki ima slovenske prednike? Kako mu je pri duši? Vse križem se glasi: »Nismo sami — demokrati so z nami!«, »Člen sedem — naša pravica!«, »Mitmarschieren — solidarisieren!«, »Nočemo se preštevati!« v obeh jezikih, s krepkimi moškimi basi, z odločnimi ženskimi alti, z bojevitimi fantovskimi tenorji in s toplimi dekliskimi soprani, kot mogočen val za valom gre naš klic skozi mesto Celovec, ki ima vse polno slovenske podzavesti, ne samo na zunaj štrlečih napisih na trgovinah, marveč po ljudeh, ki jih samo jaz že poznam, ki so preselili tu gor, pa so izginili izpred našega narodnega prizorišča. Obenem pa obstaja v tem mestu slovensko prosvetno društvo z imenom »Bisernicas«. Kaj romantično ime! Morda pa tudi simbolično. Saj je kar lepo število ljudi in družin, ki žive in delajo v mestu — pa so vseeno ostali Slovenci! Da tudi kaj takega je mogoče... Zdaj smo na vogalu, pa zavijemo v Pavličovo ulico, seveda je napisano »Paulitschgasse«. Tam doli pri nas v kapelški okolici je lepa Pavličeva kmetija, ki sega do solčavske meje. In vse polno priimkov je vsenaokoli, seveda so pisani na vse mogoče načine. Glede pisanja slovenskih imen so Korošci do smešnosti iznadljivi. Ko smo pred dvema letoma navečer avstrijskega državnega praznika demonstrirali skozi iste ulice kot danes, je bilo ob strani več razgrajačev in kričačev. Tokrat je večina le molče gledala. Tu pa tam se je razkuhaval kak starejši dedec v svoji domovinski zvestobi ali pa je žugal kak alkoholiziran mladinec: Horuk, über die Karawanken zrucek!

Zdaj sem se ustavil pri peti misli:

Grožnja, da nas bodo pometali čez Karavanke nazaj, ustrahuje mnogo koroških Slovencev, tistih malih, osamelih ali od delovnega mesta odvisnih in takih, ki jim pač manjka zadostnega poguma. Kaj se pravi čez Karavanke nazaj? Saj nismo od tod prišli! Smo tukaj doma, tukaj v deželi ob Dravi, ki je skozi tragična stoletja polna nevidnih slovenskih solza, ki so tekle za časa nasilnega pokristjanjevanja, protireformacije, turških vojn — in zlasti v temni dobi kmečkih uporov. Pa v nacističnih letih 1939 do 1945! Prav neki nemški pesnik je dejal: Niso najslabši sadovi, na katerih ose pikajo! Ob taki rečenici moraš spoznati, da smo koroški Slovenci res sočen in dober in neuničljiv sad, ko po toliko neprilikah skozi tisoč tri sto let niso nas požrle nemške ose. In še nas ne bodo. Zato korakamo še bolj odločno, zato kričimo v svet še bolj pogumno. Naj se čuje do Gospe svete, da bo tistega renegatskega farja tam gori razgnal velenemški bes, ki ga zavaja tako daleč, da celo slovanskima apostoloma Cirilu in Metodu oporeka svečeniški lik... Nekdo od mladincev tik pred mano je prišel na novo in zamenjal tovariša, ki že vse skozi nosi na eni strani širok transparent. Prinesel je novico, da celovski radio poroča, češ samo nekaj okoli pet sto oseb se je zbralo pred kolodvorom. Pa je že reditelj Gustl pri roki. Štel je na nekem preglednem mestu in prišel čez tri tisoč. Tako je torej z nami manjšinci pri nas. Če štejejo, nas vedno malo naštejejo. Potem pa se razhodujejo, če nekdo trdi, da smo koroški Slovenci »Tujci v domovini«... Ko zavijemo iz »10-Oktober-Straße« na Novi trg, se ozrem, pa ne zmanjka ljudi v našem sprevedu. Spredaj pa so že davno mimo Perkonikove hiše v Paradeiserjevi ulici. »Nočemo se preštevati, ne damo se preštevati! kričimo sedaj, da skoraj Herkulesu pade kij iz roke.

Na Starem trgu končamo manifestacijo s puntarsko pesmijo. Pesem je vžgala. Kako tudi ne? Le vkup, uboga gmajna! Le vkup koroški Slovenci!

Pogled na Sele pri Fari; v ozadju Košuta

KARTA ZNAČILNIH ARHEOL. SPOMENIKOV GORENJSKE

- prazgodovinski spomeniki
- ▲ antični in poznoantični spomeniki
- staroslovanski spomeniki
- + arheol. zbirke v muzejih

Arheološki spomeniki Gorenjske: 1, Babna jama pri Domžalah, paleolitska jamska postaja; 2, Poljšiška cerkev pri Zg. Gorjah, mezolitska jamska postaja; 3, Špič na Drulovski pri Kranju, eneolitska naselbina, okoli 2000 let pred n. št.; 4, Jama Kevdrc in Lubniška jama na Lubniku nad Škofjo Loko, eneolitsko jamsko zatočišče, okoli 1800 let pred n. št.; 5, Trnje nad Puštalom pri Škofji Loki, ilirsko gradišče; 6, Njivice pri gradu kamen nad Begunjami, ilirska naselbina; 7, Godeške Dobrave pri Godešiču na Sorškem polju, ilirske gomile, 5.-4. stol. pred n. št.; 8, Komenda pri Kamniku, antični nagrobnik z epigrafičnim napisom, 2. stol. n. št.; 9, Rodine ob cesti Begunje-Zirovnica, antična podeželska villa rustica, 2. stol. n. št.; 10, Kranj, Titov trg 4 (lopa Mestne hiše), antični sarkofag z napisom iz Senčurja pri Kranju, 4. stol. n. št.; 11, Moste pri Zirovnici, antični arhitekturni kamni; 12, Gradišče nad Pivko pri Naklem, tloris kasnoantičnega obrambnega stolpa z jarkom in obrambnim nasipom, 5. ali 6. stol. n. št.; 13, Ajdovski gradec pri Bohinjski Bistrici, ilirsko-keltska in kasnoantična naselbina z obrambnim zidom in stolpom; 14, Ajdna nad Potoki, naravno utrjeno pribežališče-naselbina iz kasnoantičnega obdobja; 15, Lovrenc na Gori nad Bašljem, ilirska in kasnoantična naselbina z varovalnim zidom; 16, Kranj, Titov trg, staroslovansko grobišče z oktogonalno memorijo iz 9.-12. stol.; 17, Blejski otok, staroslovansko skeletno grobišče in predromansko ter romansko sakralno arhitekturo izpred 12. stol.; 18, Gradišče nad Bašljem, kasnoantična in staroslovanska naselbina.

Andrej Valič

Arheološki spomeniki Gorenjske

Gorenjska obsega severozahodni ravninski in alpski predel Slovenije, ki jo na severu omejujejo Karavanke, na zahodu Julijske Alpe za jugozahodnim predgorjem Skofjeloškega hribovja, na severozahodu Kamniške ali Savinjske Alpe s kransko-štajerskim hribovjem in na jugu severni obronki dolenskega gričevja. Osrednji, ravninski prostor oblikuje Ljubljanska kotlina, ki se na severozahodu podaljšuje v Sorško polje in Kranjsko ravan z blejskim in bohinjim kotom. V osrčju Julijskih Alp izvirata Sava Dolinka in Sava Bohinjka, ki se združita pod Lancovim pri Radovljici. V Savo priteka več gorskih rek: Tržiška Bistrica, Kokra in Kamniška Bistrica, Radovna in Sora. Gorski prehodi kot Jezerski vrh, Ljubelj, Medji dol, Korensko sedlo, Baško sedlo, Petrovo brdo, Cerkljanski vrh, Kladje, Trojane in Tuhinj ter doline rek in pritokov so bili potovalni kačipot ljudem iz sosednjih pokrajin Koroške, Furlanije, Primorske, Dolenjske in Štajerske v arheoloških obdobjih. Neka-

teri prišli so si v teh časih iz nedoločenih okoliščin izbirali mesta za svoja bivališča na prisojnih, višjih zavetjih v podnožju gora, na varnejših krajih po obrobju dolin in bregovih rek. Izbor naselitvenega mesta je bil odvisen od najožje oblike kraja in okolja, ki je predvsem ustrezal varnosti tedanjega človeka. Za takratno naseljevanje alpskega prostora kot je gorenjski so še posebej pomembne letne klimatske razmere, plodnost zemlje in prekritost z gozdovi. Vse to se kaže v številu in obliki starinskih ostankov, redkosti in velikosti naselbin ter grobišč, njihov začetek, čas trajanja in ponovni naselitvi oz. uporabi arheoloških krajev. Najdišča se med seboj kulturno razlikujejo ali povezujejo v kulturno časovno starejše ali mlajše stopnje, posredno pa so še navezana s starejšimi kulturnimi vzori, vzporednimi vplivi in istočasnimi stiki na daljša in širša panonska, južnoalpska in severno-jadranska kulturnogeografska področja oz. njihova najdišča.

Na Gorenjskem so bila odkrita bivališča ledenodobnega človeka v nekaterih kraških jamah. Ostanke so ležali v zemeljskih slojih, ki so nastali v teku zadnje (würmske) poledenitve. Prisotnost jamskega lovca je dokazana z odkritimi predmeti njegove materialne kulture: kameno orodje raznih vrst in oblik, dalje s sledovi kurišč in pa s kostmi ledenodobnih lovnih živali: jamskega medveda, alpskega svizca, jelena, lisice, pragovega, kune, kozoroga, jamskega leva in drugih. Po razvojno značilnih oblikah kamenega orodja izdelanega iz raznih vrst kremenca, kvarcita, groha in keratofirja jih razvrščajo v časovno različne kulturne stopnje srednjega in mlajšega paleolitika (stare kamene dobe). Naše najdbe se lepo vključujejo v širši okvir ledenodobnih kultur Srednje Evrope.

V Matjaževih kamrah, na levem bregu Poljsanske Sore, ob cesti iz Rovt proti Žirem, si je pred petdeset tisoč leti neandertalec izbral jamsko bivališče za svojo lovsko postajo. V najglobljem zemeljskem sloju je bilo odkritega nekaj njegovega kamene orodja: strgala, kline in manjši odbitki, ki so nastali pri oblikovanju kamna. Med lovnimi živalmi so ostanke kosti jamskega medveda, volka, navadnega jelena, losa, pragovega ali bizona. Časovno spada v prvi würmski poledenitvi sunek (Würm I) in kulturno gradivo v mousteriensko kulturo srednjega paleolitika. V končnem odseku würmske ledene dobe (Würm III), približno pred sedemnajst tisoč leti ponovno obišče lovec na svojem pohodu to jama. Njegov kulturni inventar iz raznih rožencev sodi v pozno ali epigravetiensko kulturno stopnjo. Izdelan je v obliki klinastih in nohtastih praskal, vbadal, orodja s topim hrbtom, strgal, mikrolitskih klinic in značilne gravetienske konice z odbitki. Najdbe popestrujejo še živalski kostni ostanke alpskega svizca, bobra, navadnega jelena in dvoje kurišč. Vzhodno od Košutne na Mokrici v Kamniških planinah je visokoalpsko jamsko najdišče v Mokriški jami. Kurišče in kamnito orodje, ki ga sestavljajo vsestransko obdelano rezilo, polkrožno praskalo, luske ali odbitki iz roženca in keratofirja ter predvsem koščene konice v obliki šil, od katerih je zlasti pomembna tista z rezcepljeno bazo. Vključujejo se v materialno kulturo srednjeevropske aurignaciana. Podrobneje se opredeljujejo v tako imenovano olševsko kulturno stopnjo, ki je prvič odkrita v svetovno znani jami Potočki zijalki na Olševi v Karavankah. Na osnovi analize odloženih plasti v Mokriški jami in takrat živčih živali je ugotovljeno, da se je v njej zadrževal aurignaški človek v toplejšem klimatskem presledku Würma, v tako imenovanem gottweiškem interstadialu (Würm I/II). Absolutna starost je dobrih 30.000 let in približno ob istem času je obstajala tudi lovška postaja v Potočki zijalki. V drugo polovico würmske ledene dobe, verjetno v gravetiensko kulturno stopnjo pripada mikrolitsko rezilce, ki je bilo odkrito pri izkopu skoraj vsega mamutovega okostja v rečni strugi Nevljice v Nevljah pri Kamniku. Poleg so bili kostni ostanke severnega jelena, ki se pojavi pri nas proti koncu zadnje ledene dobe. V Babji jami, nasproti gradu Krumperk, južno od Doba pri Domžalah, so bila v jamskih sedimentih odkrita kurišče in paleolitska orodja: retuširane kline, praskala, strgala, mikroliti, netipična kamena vbodala in odbitki. Po značilnih oblikah se uvrščajo v mlajši paleolitik, in sicer v zelo kasno gravetiensko kulturno stopnjo. Lovci so jama obiskovali v toplejšem presledku poznega Würma III. Za tak časovni razpored govore kosti bobra, lisice, navadnega jelena, losa in pragovega. Pod severnimi obronki Pokljuke nad vasjo Poljšica pri Zgornjih Gorjah je večja in daleč vidna votlina, ki so jo domačini poimenovali v Poljšiško ali Poglejsko cerkev. V tej jami so pokazale ar-

heološke reziskave l. 1967 v površinskem sloju kurišče s številnejšo kamnito industrijo. Po manjših oblikah orodij in odbitkih sodimo, da se je pračlovek naselil in zadrževal v tem okolju po preteku zadnje ledene dobe, po desetem tisočletju in da orodje pripada kulturni stopnji vmesnega časa t. i. mezolitiku, med starejšo in mlajšo kameno dobo.

V panonski ravnini in njenem severnem obrobju je poznano večje število selišč, ki se razvrščajo po odkritih kulturah v mlajšo kameno dobo ali neolitik, medtem ko je v tem času naš zahodni slovenski alpski predel ostal domnevno neobljuden le zaradi nezadostnih odkritij tega časa, kajti prav Primorski kras (Tržaško ozemlje z Julijsko krajino) nam že odkriva tehtne materialne dokaze o naselitvi tega ozemlja v mlajši kameni dobi. Po prehodu tega obdobja v bakreno dobo ali eneolitik in deloma v bronasti dobi ostaja gorenjski kot z izjemo eneolitske naselbine na Dru-

Drulovka pri Kranju, kamniti nožiči in strgala iz mlajše kamene dobe (2000 let pred n. št.).

lovki pri Kranju in jamskega prebivališča na Lubniku v obrobju življenja barjanskih mostiščarjev. Leta 1956 je zapolnilo to vrzel naključno odkritje naselbine »na Špiku«, na desnem bregu Save, v bližini Drulovke pri Kranju. V metrskem sloju humusa in ilovice je tičalo kulturno gradivo, ki ga sestavljajo prostoročno izdelane glinaste posode, ki so okrašene tudi z enostavnimi vrezanimi črtami in vbodi ali rdečkastim barvanjem zunanjih sten, dalje iz kamna izdelani nožiči, praskala, vbodala, kladiva in puščične osti. Najdeni kosi jelenovih kosti nam izpričujejo loy na divjad. Po nekaterih značilnih oblikah posod in načinu njih okraševanja se vključuje keramika iz Drulovke v krog jugovzhodnoalpskih lončarskih izdelkov, ki imajo v tem prazgodovinskem obdobju podobnosti z izdelki starejše Lengyel kulture iz Podonavja, dasi je takšna eneolitska keramika tudi domač proizvod tedanjih prebivalcev v predalpskem svetu. Primerljiva pa je še z nekaterimi istočasnimi izdelki podonavske badenske kulture oz. njene začetne stopnje kulture kanelirane keramike. Znano je, da se nekatere drulovške kulturne prvine povezujejo z najstarejšimi kulturnimi izdelki barjanskih mostiščarjev nedaleč od Iga pri Ljubljani (Resnikov prekop in Maharski graben). Življenje na drulovski naselbini se je odvijalo okoli 2000 let pred n. št. Manjšo zapuščino eneolitskega gradiva so zatem odkrili še na Gradišču nad posestnikom Malijem pri Golniku, kjer so razen črepij drulovške keramike trčili še na deloma ohranjene temelje enoprostornega stanovanjskega objekta s kosi ilovnatoga ometa,

Lubnik nad Skofjo Loko, jama Kevdrc, koščeno in roženo orodje

Silo

Dleto

Rog z luknjico (eneolitsko obdobje)

ki je bil nametan na stene iz prepletenih vej. Drobne najdbe iz tega obdobja poznamo še iz Gradišča nad Pivko pri Naklem in Na sedlu pod Blejskim gradom. V jami Kevdrc in v Lubniški jami pod vrhom Lubnika nad Skofjo Loko so arheologi izkopali v dveh kraških jamskih zatočiščih bakrenodobne kulturne ostaline: vrče in druge keramične posode, koščena, rožena in kamnita orodja. Značilnejši izdelki so bodala, šila, dleto, kopača, dve ploščati kamniti sekiri in nožiči. Po kulturnem in materialnem vzorcu najdbe izhajajo iz krajev v različnih zemljepisnih področjih. Primerjajo se s podobnim gradivom iz arheološko opredeljenih najdišč, ki jih prekrivajo v Sloveniji in severozahodni Hrvaški stopnje eneolitske lasinjske kulture oz. pripadajo najdbe sedaj pri nas opredeljeni predalpski eneolitski kulturi, ki pokriva ves prostor jugozahodnega alpskega prostora. Predmeta kot sta glinasti pečatnik in ledvičasta utež imata enake vzornike v izkopenem gradivu s področja Tržaškega krasa in severne Italije. Prav bela inkrustirana keramika iz Kevdrca je vnesla nove elemente načina okraševanja posod, ki se v tej kulturi kažejo kot poseben lubniški tip. Več osamljenih ali naključnih najdb kamnitih kladiv z Jesenic, Rečice pri Bledu, Zasipa, Blejskega

Zalog pri Goričah, naključna najdba kamnitega kladiva iz mlajše kamene dobe.

gradu, Zaloga pri Goričah in Šuma pri Dobu pričajo o poteh človeka iz mlajše kamene dobe ali iz njenega prehodnega časa v bronasto dobo. Posamični poznobronasti predmeti: krajše bronasto trikotno bodalo iz planine Belščice pod Stolom, bronasta sulična ost iz Radovljice, bronasti sekiri z Bleda in nekateri kosi keramičnih posod iz sondiranja »Na sedlu« pod Blejskim gradom nam zaenkrat pričajo o prehodni in občasni poselitvi Gorenjske v bronasti dobi. Tudi odkritje polskrcenega okostnjaka s keramičnimi pridatki v jami Šibernici pod Blejskim gradom opredeljujejo pokojnika v čas pozne bronaste dobe; to je v čas okoli 1400 let pred n. št.

Navzočnost etnično še neopredeljenega ljudstva, označenega za nosilca kulture žarnih grobišč (KŽG), se najprej pojavi z zakladno (depojsko) najdbo bronastih srpov na Bledu, z bronastim jezičastim mečem v Kranju in manjšim številom žarnih grobov na Žalah na Bledu. Tipološko kulturni predmeti časovno pripadajo starejši kulturi žarnih grobišč ali Halštat A horizontu, ki se omejuje v čas od 1200 do

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Lovrenc na Gori nad Bašljem, ilirskodobna in kasnoantična naselbina.

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

1000 let pred n. št. V poznejšo kulturo žarnih grobišč ali Halštat B horizont, ki traja od leta 1000–800 let pred n. št., sodi bronasta sulična ost, ki je bila naključno najdena v neposredni okolici blejske cerkve, bronasta tulasta sekira iz Drulovke pri Kranju in dva delno ohranjena žarna grobova s fibulama očalarkama iz Šmartnega pri Cerkljah na Gorenjskem. Znano je, da značilni žarni pokopi prevladujejo skozi vse prvo tisočletje pred n. št. Značijo jih tudi številnejši primeri grobov iz starejšega halštatskega obdobja ali Halštat C horizonta od 800–600 let pred n. št. Večja takšna žarna grobišča tega časa so na Titovem trgu v Kranju, na desnem bregu Save v Stražišču in na Pristavi pod Blejskim gradom. Iz teh grobišč se odkrito kulturno gradivo prvenstveno navezuje na enako izdelane značilne oblike keramičnih žar in bronastega okrasja s številnejšimi zaključenimi grobnimi celotami iz največje nekropole na dvorišču SAZU v Ljubljani. Pomanjkanje klasičnega ilirskega halštatskega gradiva na Gorenjskem kaže na zaton življenja v času, ko se Dolenjska s krajevnimi središči Ilirov na Vačah nad Litijo, v Stični, v Novem mestu in v Posočju na Mostu pri Soči, v Kobaridu povzpno po kulturnem bogastvu in gostoti naseljenosti do svojega viška. Iz dolenskega, posoškega in koroškega kulturnega kroga (Breg pri Beljaku) izžarevajo in se srečujejo močni kulturni vplivi v življenju ilirskih Karnov na Gorenjskem. Pri nas so najizrazitejši primeri manjša ilirska žarna grobišča v Kranju ob Stošičevi ulici in severno od Stritarjeve ulice ob Prešernovem gaju ter v bohinjškem kotu v Bitnjah, v Lepencah, na Jereki in na Zlanu. Medsebojna relativna sočasnost ali zaporednost in določena kulturno časovna povezanost ostalin ilirske materialne kulture se ugotavlja na delno raziskanih točasnih višinskih gradiščih, ki so jih snovali na vzpetinah in ponekod zavarovali s suhim zidom (Lovrenc na Gori nad Bašljem in Njivice nad Begunjami) ali obrambnim jarkom in nasipom (Puštal nad Trnjem pri Škofji Loki). Naravno utrjena naselbinska gradišča so znana na jugovzhodnem, nižjem pobočju Šmarjetne gore, v Kranju, na Blejskem

gradu, na Dunaju pri Jereki v Zgornji bohinjški dolini in na Gradišču nad Bašljem. Mlajše halštatsko obdobje (Ha D) od 500 do 400 let pred n. št. se z izpričanim gradivom nadaljuje še v zgodnjelatensko dobo (Lt A in B) od 400–300 let pred n. št. Na tej osnovi se ugotavlja, da pretežno živijo ostanki ilirskega življa. V tem času so v navadi še žarni pokopi v samem starem središču mesta Kranja in na Lajhu pod Pungertom,

Ajdovski gradec pri Bohinjki Bistrici, ilirsko-keltska naselbina, topilnice železa in kasnoantična utrjena postojanka. — Vse fotografije iz fototeke Gorenjskega muzeja v Kranju.

tom, ob današnji Savski cesti. V isti časovni razpon, le da so pod kulturnim vplivom dolenskih ilirskih središč, sodijo gomile z žganimi pokopi v Godeških in Rateških dobravah na Sorškem polju, domnevno pa tudi neraziskane gomile pri Zgornjem Bitnju in nad Šempetrskim gradom v Stražišču pod Šmarjetno goro.

Vpliv in delež keltske kulture v srednjelatenski dobi (Lt C) na Gorenjskem nam izpričajo maloštevilne latenskodobne posamične najdbe: železen meč na Pecovci na Bledu, več osamljenih fibul srednjelatenske oblike iz uničenih grobišč na Bledu in

Kranj, ilirska keramična žara okrašena z bronastimi žeblički (600 let pred n. št.).

v Kranju, železna veriga za spenjanje meča iz ilirskega žarnega groba v Kranju ob Stošičevi ulici, železna sulična ost z Gorenje Save v Kranju in železni meči iz Lukovice pri Domžalah. Temelji stavb, kovačnice, topilnice in druge drobne naselbinske najdbe v pripadajočih latenskodobnih naseljih, ki so bile v manjšem obsegu dokazane na Ajdovskem gradcu v Bohinju, na Dunaju pri Jereki in v starem delu mesta Kranja, izkazujejo zapuščino ilirskega življenja povezanega z vzporednimi keltskimi elementi iz idrijskega kulturnega kroga. V 1. stol. pred n. št., ko se izteka poznolatenska doba (Lt D), je bil živelj gorenjskega prostora osredotočen v plemensko zvezo noriškega kraljestva s središčem na Štalenskem vrhu nad Gosposvetskimi poljem na Koroškem. Druga plemena, ki so bivala tod, so se takrat priključila politični nadoblasti keltskih Tavriskov. Posamični srebrni keltski novci, ki so jih našli v Kra-

nju, Radovljici, Kropi, Šentvidu nad Ljubljano, Domžalah in v Moravčah, troje žarnih grobov s keltskim bojnim nožem in železno sulično ostjo iz Mengša nam le skromno ilustrirajo tedanje kulturno materialne odnose Ilirov s keltskimi prišleki. V ilirskokeltski kulturni zapuščini se pojavlja in kaže postopoma vedno več rimskih predmetov, ki jih sprva posreduje trgovina (npr. v Kranju) iz delavnic severoitalskih dežel (provinc).

(Nadaljevanje v naslednji številki Snovanj)

Valentin Cundrič

V trnati kolibi rok

In vsem se zdi,
kot da ječi
kresnik strasti
iz oglja dni.

1.
Avgust podžge
kamin prsti.
Se vname jata
in zagori
v pokrajine.

Skoz kres cvetov,
skoz prvi kres
zasika luč.
Skoz hroščev ples,
skoz kamna snov.

Ime boga
pojočega
pove, izda
nalet dežja.

2.
Nalet dežja
odsune se,
drhteč v jasnino.
In kljune te
v okop mesa.

Nasip strasti
se zubljustih
v prestolni pesmi
sesede ti
v srhljiv navdih.

Praznuje god
človeški rod.
Vse se predrami,
drsi pred nami.

3.
Drsi pred nami
odmev, odsev.
Utrip prostorja.
Zato boš šel
ob tuji rami.

Drobni dotik,
kar groza sope
med resami.
Povaljaš v kope
okronan lik.

Narava zre
med praznike.
Objemata
razkošje, sla.

4.
Razkošje. Sla
prižemata
na svoji prsi
vsak lik mesa
v občestvu dna,

ki vzplameni
v vabljivi vrh,
do sončne krone,
ko žgoči srh
oči svetli.

Natis dreves
opeva les,
ki prst ga žre
edinščine.

5.
Edinščine,
občestva sebe
si stomostovje,
ki se izgrebe
izza rje.

In si beseda,
spregovoriš
še več besed
in se plodiš
brez zlega reda.

Pomočiš dlan
v pojoči dan,
zatopota
jahač srebra.

6.
Jahač srebra
se zavihiti
čez tvoje bistvo
in v njem smo vsi,
ves blišč sveta.

Vsa dobra volja,
vsa ljudska gneča
v centavru drema,
se drami speča,
prilije olja.

Kot stenj svetla
se bo pognal
jahač. Z ostmi
kroti smeri.

7.
Kroti smeri
in spet jih črta
v ljudska srca,
ki so zazrta
v votlino dni.

V votlini dni
je luč prižgana
v spomin na pesem.
Si luči hrana,
tvoj lik gori.

Skozi tihi glas
postajaš čas.
In ta obeta
izzive leta.

8.
Izzive leta
izbrusiš v nož,
ki brez glaviča
bo v prsni koš
zarit. Iz leta
preskočnega,
ni dražjih dni,
pa ne pozabiš,
vbod strasti
in rožna tla.

V prestolni dan
si prikovan
z verigami.
Moževa kri.

9.
Moževa kri.
Nastavi past.
Zakrinkana
v užitek, strast
s teboj gori.

In zoglenelo
meso bo z njo.
Koren device
bo božalo
lupinje belo.

In tvoj obraz
bo sopel mrz.
Se odlušči sla
ohlipneža.

10.
Ohlipneža,
čigar korist
si bil, izmiješ.
In si čist list
duha, mesa.

Oblezeš svet
kot trn, osat.
V izbruh razuma
celo si, svat
izrekov, odet.

V votlini hlipa
pa luč utripa.
Gorimo mi,
nazaj nas ni.

11.
Nazaj nas ni,
a kam izklic
bi vabil še?
Pod krono ptic,
v skodelo dni?

Odhoda sok
jezika slo
razveže, poješ
skoz trnato
kolibo rok.

12.
Iz oglja dni
boš stopil gol,
zavit v besedo.
In pel bo spol
in panj krvi.

Le za trenutek
se to zgodi.
V votlini pesmi
si sveča ti.
Zgori občutek.

V oblake ptic
vročica lic
puhti. Bo smrt
krik, v nas zadrt.

13.
Krik, v nas zadrt,
je čer želja.
Plevel in smer
obrušena.
Krtina. Krt.

Ne moreš piti
spominov bilja.
Ni praznikov.
Srh izobilja
scefran je v niti.

V čeljustih joka
ti duša poka.
Poslednji srd
izusti smrt.

14.
Izusti smrt
natis
solza
z obrezo krika
Iz hlipanja
v poletni vrt

rešitve ni,
ni potov, vrat.
V iztočnico
odhoda sad
mesa medi.

Zvok dragih dni
očistiš rje.
A le osti
avgust podžge.

MAGISTRALE

Avgust podžge
Nalet dežja.
Drsi pred nami
Razkošje, sla
Edinščine.

Jahač srebra
Kroti smeri, Izzive leta.
Moževa kri
Ohlipneža.

Nazaj nas ni
Iz oglja dni.
Krik, v nas zadrt,
Izusti smrt.

Pesmi iz domačega srca

vseskozi

vseskozi, od jutra že
kopitljavi marčevski dan
strun prebira
v zmrzali.
klopotače izvablja
z mejnikov
in tudi tebe bo,
bedni samotnež,
izdregal na plano.
premagan boš držal povodec
in sopel kot veter
v žerjavnik,
izluščen iz kamenine.

vidiš, vseskozi že
kopitljavi marčevski dan
strune prebira v zmrzali.

zorenje

brezbrežen
je vonj rek
tedaj,
veselo plivkajo z zobovjem
žage.

obredel sem jih —
hribovito sončna vimena
gorenske.
pil sem domači sok
na drčastih posekah.

mlad kozorog sem bil,
ko sem se spuščal
do sipin
v
dolino,
kjer so perice
hudomušno rdeče svežnje
prale.

avgusta

prespal sem noč
in pol dneva na ozarah
in zdaj mežikam
v lesk avgusta.

žanjice goloroke
grejo mimo,
rjavih stegen,
z resami v laseh.

poldne zvoni za polji.
posedle bodo
v makovo ognjišče
in jedle kisló mleko
slastno.

voli

voli se gredo
oplajati v preslico,
tako svež dan je.
rog vstajanja ne kliče pritajeno
iz brlogov zemlje,
kar bo raslo,
moj bog!

pa ko bi majski hrošči
vedeli.
v križkražih
bi iztóčili studence,
ki bi jih čez prvo noč
začarali v metulje.
slepe kljunaste kokoši
bi jih tako imele
za krvavopisan
regratov
poganjek.

lep
žalosten
pastel

trgajo se
neizbežne sence
v prizorišču,
blodijo
kovani srpi v žitu.

krikniti ne more
riba,
ko jo kljun
čaplje
kot srebro zabliska
neki noči
trpkega močvirja.

dvorišče
s
klopco

vsakdo
ima svetišče blagega spomina.
zlomiti ga ne more
kamen,
ki z bregač zvali se
v šumno strugo.

morda se plahutavo
speljejo na drugo stran
rečne živali,
a vrnejo se kmalu
v mozaik svetišča.

a kaj,
ko vlaki klockotajo
v širnem jezeru
otročstva . . .

tam
doli

zamisliš
v vrtincu trpke melodije,
ki ti pozvanja
z belim prtom pred očmi.
osiplješ z veje
svinec mraza
in stopiš vegasto naprej,
da so stopinje v gazi
plašne,
kakor bitev
črnega jelena v planem.

v kleščih mrtvil
si lačen, le priznaj.
kako ti burno
kri utripa,
ko se z naseljenim zavetjem
drobcenih slemen tam doli
ves napolniš!

nokturno.
kosovel

v dremotno orglanje
je noč razlita.
odhajam

s pograda
in z vročim srpom
segam med lišaje brunov,
da bi posuli z utripávim
tkivom šfrjavih potónik moj skelet.
brkljam okoli,
skozi dver grem
v dosegljivo . . .

. . . in zateglo lajam v luno
ves trudni čas,
dokler te ni.

naš pašnik je dober
srce moje matere spi
v njem
srce naše matere —
zemlje slovenske.

jarmi v peščenih krivinah,
obokan žgoči avgust.
potihem te drobijo
mlinski kamni,
zemlja.

ko se polagaš
siromaku pred noge,
si vzburkana
žejo zbujajoč.
z lopatic
gromkega kolesa padeš
in zeli rodiš,
ko se v tolmunih
znojna umiriš.

kolovozi

stekale so se
prisojne vode čeznje,
pasli so se mrhovinarji
v kotanjah,

in tako
smo se izrabljali
v spoznanje:
nič nam ni
ostalo.

starci
in
gaber

nimamo nog,
da bi odšli med ponikla
zavetja.
s slastjo padajočih kraguljev
smo vse bolj obdani
in sploh smo si
čudno podobni.

viharnik je pri-
vezal žile v ka-
men

po gorah pastirji
kličejo goveda v staje.
srce zavriska sovam
na podstrehah.
mir je,
beraški mir po bajtah.
po brvi nad potokom mati leze
z lesnikami v trudnih grudih.
ni je uklenil srh ledeni,
niso jo lovke gmajn — kmečkih.
Še mesec je pokleknil prednjo.
na dnu potoka trepeta!

Nejč Slapar

Obsedenost

I.

Snov v zelenih kozarcih se blagohotno sprehaja po nadvozih in podvozih in sčasoma postane čisto bela in brezbarvna in si domišlja, da je cigaretni dim v bistvu podoben smrtnemu izidu prometne nesreče. Razlika je samo v barvi. Rišem posamezne kroge, ki bi lahko bili tudi šesterkotniki, vendar vem, da nekje mora biti prostor, kjer bi lahko napisal naslov v tisočerihi strupenih jezikih. Prav zaradi šesterkotnikov sem začel risati kroge in središča so ostala na istem mestu kot prejšnje leto, ko smo pšenico zasejali globoko v zmrznjeno in poteptano zemljo. Ker je gorovje nazobčano in sosedov pes ni imel nagobčnika, je bila rana tako globoka in globlja kakor zlagana nedolžnost. Takoj nato sem začutil, kako v telo pronica mrzla jesen in želja po naskrivaj obljudenih kosih prepečenega mesa se je še bolj zažrla v mlado telo. Potem je nastopil mlaj samostojnega vnebohoda in kakor smo prejšnji dan skušali ukriviti žlebove petnajstih mož, tako smo danes čili in zdravi zapustili omizje in bojevali se bomo za nesmrtnost. Priklenjen sem spoznal, da ne morem z njimi in takoj nato sem umrl in spet oživel brez verig in brez čutenja. Sanjska mimika velikih oči je tudi izginila in takoj nato sem moral popiti kozarec osvežilne pijače, čeprav mi je misel še vedno uhajala k vznožju tenkočutnih ritmov in sambe. Hoteli smo kričati, vendar so izsušena grla samo grgrala neko neznano himno. Držal sem usta odprta in potem se je ošiljena sreča spotaknila nad dvema votlima gorama in padla v vedro umazanije. Vrnem se nazaj k svojim krogom. Krogi so odrešitev. To je največ, kar lahko dosežem z emancipacijo lepih nog. Jesensko listje se mi je zdelo vedno popolnoma odveč in še bolj mi je bila odveč misel trojne zveze. Pristanišče osemnajstih osi in vrat se steguje daleč navzgor. Še bolj skušam najti sidro. Eno samo sidro. Sidro, v katerem je skrit moj ponos in samozadovoljevanje. Večni ogenj bo gorel tam na stebri, toda kaj je večni ogenj, vem samo jaz v rdečem plašču. Majhni hudički mi žrejo telo. Navznoter je vse votlo. Samo votlina brez luči. Luči se prižigajo. Vidim mnogo temnih senc, ki se plazijo po strmih stopnicah navzdol in njihove žareče oči gledajo tako ostro, da me boli vse telo. Hočejo me umoriti. Ne dam se. Skaljena sreča je najhujše v življenju. Pričakanje tega je odmiranje telesa. Telo odмира v posledkih ene ure. Potem se spet napolni in odмира v rahlih valovitih skokih.

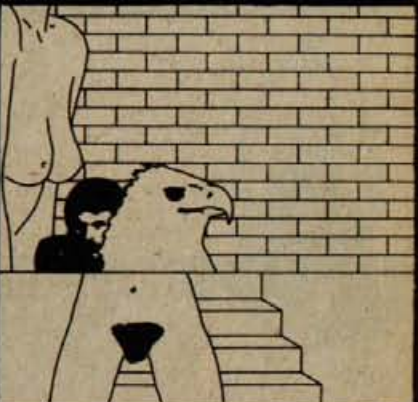
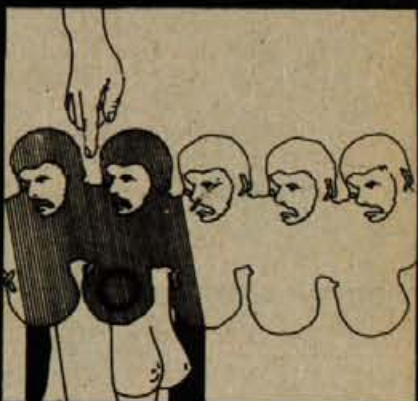
II.

Žalostinka večera je odmevala zelo daleč. Morda celo tja do morja, kjer je na obrežju ležalo truplo. Akordi, ki so se nizali drug za drugim, so bili vabljivi in prepojeni s čudno melanholijo. Mnogokrat sem tako igral. Vedel sem, da je to noč prevlade posameznih in sem se raje umaknil v svojo skrivnost. Kasneje, mnogo kasneje sem se spominjal tistega večera in zdelo se mi je, da sem spoznal enostavnost bistva. Spoznal pa sem tudi čudne ravninske plasti, ki so drvele globoko pod menoj in so bile sestavljene iz toliko barvnih odtenkov, da jih nisem mogel prešteti. Mislim, da sem takrat potoval skozi čas z noro naglico in prežet z mislijo, da moram ujeti jutranjo jesensko svetlobo in jo vsaj nekaj časa shraniti v kristalni čaši. Dolge noči sem tako razmišljal, kako naj se približam svetlobi in jo osvobodim spon enkratnih spomenikov, vendar se je čas srečanja razbohotil do neslučenih meja in potem sem moral tavati skozi puščino vsakdanjega laježa in smrdljivih mačk. Cilj pa se je odmikal v neskončnost. In tisti večer baladnega zvoka se je svetloba sama od sebe pričela približevati. Občutil sem njen nasmeh. Videl sem njene roke in členki so kričali po spoznavanju prirodnega šelestenja jeseni. Samo zato sem takrat ubiral strune in kričal orlu besedilo v nedogled tropskih vodnjakov. Ravnine so postale samo še vzporedna bitja, brezbarvna in osamela, čeprav obdana z visokim plotom živega organizma.

Morala je obstajati nekakšna zveza med ravninami in steklenimi krogli, ki pa je nisem mogel spoznati. Tudi jezika ravnin in krogel nisem poznal, pa sem jih večkrat videl, kako so kramljale med seboj. Čutil sem le njihov kroh, ki je sanjavo odmeval nad črne jate.

Širom po kraljestvu so oznanjali, da je kralj vsemogočen in da lahko tudi ubija. Kralj pa je bil res velik ljubitelj ubijanja in sladke podzavestne krvi. Obsodili so me povsem po nepotrebem na smrt. Odprl sem pipo strahu in izlil pred kraljem temačno vsebino zadnjega rezervoarja poguma in potem se je kralj začel krohotati in vpiti, jaz pa sem zbežal mimo zaklenjenih oklepov in sulic. Neznosna bolečina mi je udarila v glavo in zgrudil sem se na kolena pred materjo, stoječo na pragu, ki je v roki držala svojo odsekano glavo. Na tleh sem videl mlako krvi in roj muh se je sprehajal tam okoli. Zakričal sem in muhe so ostale tam in ko sem natančno pogledal, sem videl, da so tudi muhe brez glav. Moral sem bežati in tam na koncu me je čakala zaseda.

Sedaj ni bilo več izhoda. Moral sem nastaviti svoj zdrizasti vrat rablju, ki se je krvoločno zvijal od smeha. Od tistega blaznega trenutka, ko so me obglavili in do tam, ko me je profesor privlekel, je trajala cela večnost. Hudičeve nedolžne so morale biti kokoši, ker so jim manjkale samo noge, jaz pa brez glave. Nato se je odprla skala, v notranjosti pa je bila čudna bela svetloba, ki se je tu in tam spreminjala. Stopil sem noter in nihče od prisotnih, ki so sedeli za dolgo belo mizo, se ni ozrl. Morda so vedeli, da skušam ugotoviti njihovo leglo nečimrnosti. Vendar sem tudi to že prej ugotovil, preden so cvetele češplje za cesto.

Platno, ki sem ga tudi nosil s seboj, je bilo prazno, samo nekaj vzporednih črt je lebdelo na njem. Hotel sem narisati tega prekletega kralja, pa mi ni uspelo. Vedno znova sem napravil prevelik nos, zato sem misel o portretu opustil. Bil je lep spomin na jutrišnji dan, vendar bi umoril prejšnje dni, ne da bi podpisal pogodbo o duševnosti. Vzel sem platno in začel risati modre barve. Bila je mehka in dojemljiva za nekatere bistvene spremembe v dolgih dnevih nenapadalnosti. Čeprav bi bila tudi druga, tretja in osma vera lahko tako močna, da prepreči zbiranje rumenih pasov. Vino je bruhalo misli visoko v zrak. Zgoraj so bili pijani od čustev, ki so jih napačno razlagali. Njihova čustva so bila kakor skladovnica drv površno naloženih v gosjem abstraktnem redu. Do vrha je vodila dolga lestev in vmes je manjkalo nekaj klinov bodočnosti. Kline sem vedno tako ljubosumno čuval. Hudič naj vzame tisto ladjo na vrtincu, čeprav se kadi iz njenega dimnika in je posevno nagnjena na desni bok. Trn v peti je tudi moja misel in tega trna ne morem raniti niti z najbolj globoko razlago svojih dvornih pesti, kajti tudi jaz sem kralj kraljev, posebno nocoj, ko je glasba tako medla in lepa. Sedaj vem, kaj pomeni tisto truplo na obali in kaj pomeni vsa moja dolga prehojena pot in kaj pomeni trenutek energijske spremembe še neživeče, in to bo zaživel v najlepši svetlobi poletnega jutra in zakričalo visoko pesem v bedno močvirje.

Bojazen zgubiti drugo dušo je več kot mamljiva, to je kakor ogromna tehtnica, ker odtehta takšne duše. Križasti naraščaj bojazni ne bo nikdar uspel pobegniti. Vem, kaj pravzaprav je oko in kaj z njim lahko vse povemo, čeprav je to popolnoma odveč, kajti še isto noč, ko sem odprl pokrov vabljivega gramofonskega izcedka, sem bil popolnoma prepričan, da ne bom nikdar obdržal slamoreznic v kopici človeških kosti in jo bom odnesel daleč proč, da bo samo moja. Slamoreznica ne reže le človeških kosti, ampak tudi dolge zlate trakove.

Trakove obesim iz središča navzven in dobim horizont, ki je kakor človeška pamet usmerjen v nekaj, kar ni zanesljivo preplavljeno z rastjo zelenih površin. Smisel črne magije ne sme postati kepa nedolžnosti. Strah je butajoče čustvo v prsih. Bojazen pa je lahko tudi smrt ali pa je bojazen razpoznavni znak dveh ogromnih odrešujočih sil do tistega trenutka, ko treščita skupaj. Takrat pa je samo še štirielementna konstrukcija vsega, kar imenujemo svet, življenje in smrt. Elementi lahko ubijajo tako, kakor je ubijal kralj in tako kakor ubijam jaz. Vendar jih lahko ukrotimo, ukrotimo in ubijemo kakor stekle pse, vse po vrsti. Ob majavih drogovih sesamo njihovo kri in jim razbijamo glave s težkimi kladivi, ki nenehoma padajo in sesajo izsušeno zadovoljstvo. Samo to so elementi. Cunjasti realizem si sega v lase in trga bilko pameti. Odtrgam tisto bilko in jo vržem v okrogli ogenj in potem bilke ni več. Kaj pa potem, se vprašam. Dajte mi kopje, da jih preženem. Ne morejo mi do živega, ker sem že zdavnaj preluknjan, ker gredo njihove bilke skozi osamelost bednega želodca. Ne smejo me ujeti. Spuščam vrvi. Samo napadajo in bolečine v hrbtu. Nenadoma začutim, kako mi kačja pamet polzi po temenu in potem sfrčim v nebo, tam spodaj pa ostanejo plasti, raznobarvne in svetleče. Toda ne morem pasti, zdaj nič več. Padanje je samo umita brezvestnost.

Pretvarjamo se lahko samo s pomočjo mušjih kril. Vidim hodnik in celice, črne na levi in na desni, samo celice in odmev včerajšnjega želodca, šumenje krvavega rožmarina, ki preživlja svoj obstoj. Ne smeš se oddaljiti. Ostani tukaj z mano, ker bova potem plezala po usahljenih bregovih in se smejala peklensčkom spodaj, ki imajo tako dolge jezike. Zakaj me tepeš? Hitro zbeživa, saj so pustili križem odprto okno in nama samo zelena zavesa zastira poslednji izhod. Ne dotikaj se mlade krvi!

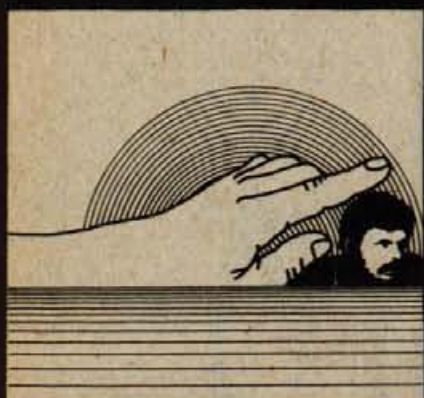
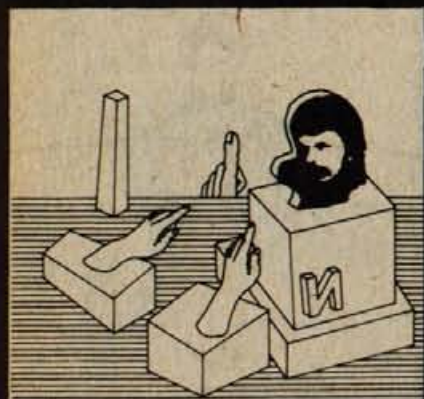
III.

Temne silhuete igličastega zelenja niso mogle vedeti za oddaljene bliske in tako je livada nenadoma postala prizorišče umirajočih in pozabljenih gladiatorskih iger. Mnogo prej sem opazoval dim, ki se je sukal proti nebesnemu oboku tja do zvezd in rumenih rož. Takrat sem si zaželel, da bi bil orkan, da bi bil brezvestni uničevalec lačnih polj in žejnih rek, da bi bil uničujoč element in bratranec apokalipse. Toda bogovi me ne ljubijo. Samo nekaj kretenj je dovolj, da spreminjam smer drhtenja telesa in sčasoma začutim ohole oblake vodnih par, ki se ovijajo okrog mene in mi dajejo neznansko moč.

V svetu dveh svetov spoznavam resničnost točkastega oprijemališča in z dlanjo pokrijem pragozd sanj vsesanih v dneve in noči prečute ob sarkofagih. Samo noč lahko loči ali združi. Nikdar nisem iskal dolgih brezvestnih dni, da bi bile noči potem še silnejše in bolj nedostopne. Noč mora biti moja. Za noč se je treba bojevati. Melodija deževnih kapelj mi polzi po licu, vendar ne jokam, kajti ponos je živalska resnica, meni pa so ob rojstvu dali ime RESNICA. In potem je bilo življenje kot skrbno pripravljena jed in kdor jo je okusil, naj mirno prizna svojo zmoto. Danes, ko se spominjam paglavčevih brk in puškinega kopta, sem v svoji duši popolnoma čist brez kakršnih koli predsodkov, kajti po stopnicah sem hodil vedno sam. Kvadri lepotnega izražanja so se valili po rumenem pobočju in z žarečimi očmi opazovali to blagohotno idilo in ker so malomeščanski psi lajali na obzoru, sem moral seči globoko v zeleno igličevje in si poiskati miren kot. Samo sedaj bom resnično vzporeden, to je tako kot bi hotel preplavati morje napolnjeno z vsemi resnicami sveta.

Telo je bilo pohotno, skorajda bi rekel vabljivo, mamljivo in opojno, čeprav sem v sosedovi trugi videl žeblje, ki so bili zabiti z glavo navznoter in ne vem, kako mu je uspelo ležati tam. Popeljal sem jo na prag razkošja in gibanja in se naslajal nad njeno bronasto kožo, iz katere je lebdelo nekontrolirano lebdenje. Toda ne morem prav zagotovo trditi, da je to resnično doživetje. Tudi angeli so s svojo pesmijo drobili idilo podtakjenosti zamaščenih klobukov, ki visijo na sidrskih obešalnikih tam nekje šest kilometrov stran od glavne prometne žile, po kateri tečejo pozitivno in negativno nabiti elektroni zadovoljstva. Prisposode sežigamo in tako pride do popolnega uničenja. Bila sva tam na livadi in v prsih sem čutil tiktakanje peklenskega stroja, ki je neusmiljeno odšteval svoj pogubni ritem.

Obline nedokončanega pletenja in snovnega razmeščanja pritikin in pajčevin smo uničili z enim samim pritiskom na gumb. Zato moram povedati tisto, kar silhuete niso mogle. Oddaljeni bliski so razblinjali tisto malo noči, ki sem jo čutil v sebi in razbijanje desnega prekata je postajalo tako brezvestno in močno, da je dihanje še dolgo odmevalo na odrskih deskah in dajalo slavošpev zvezdnemu oboku in koprivam. Takoj nato sem pomislil, da je livada del najine osebnosti. Šelestenja smrekovih vej ni bilo več. Postal sem orkan, kot takrat, ko sem si tega želel in je bila vsaka taka misel kakor neuresničljiva molitev božan-

stvu. Sivina pasjega laježa mi je včasih pomenila prav toliko kakor zdravilo, ki utiša podivjano čredo demonov. Valjanje v mokri kapeli je v nekih obdobjih povezano s plastično oblogo starih izrekov. Grabim po sveže prepleskanem mesu, pohotnem in vznemirljivem. Postal sem razpokana zemlja. Oddaljeno pokanje širnega apokaliptičnega vrta, me je še bolj pritegnilo v propadanje temnih slutenj. Zato sem se tembolj predal madrigalu in hotel splezati v notranost visokega zvonika. Tako sem spoznal, kaj je prvotni smisel ukvirjenih žebeljev in krikov: Grablje, ki jim nekateri pravijo tudi srčkana rdeča barva, so se postavile navpično. Grabim, obračam in gladim velika imena. Njenega telesa pa nisem čakal, ker je tvoje razmesarjeno truplo ležalo v jarku napol izkopyane mestne kanalizacije.

Samo kratka kretnja dolgega vzvoda je dovolj, da razburim vodno gladino jokajočega ribnika. Takega počutja sem vajen. Posebno ob večerih nezasišanih rojev samostanskih muh, ki so bile neponovljive in glasno vpijoče v večerno zvonjenje. Prodiranje v notranost tujega telesa, ki sodi v polovico izsušene in skrivenčene duše, je kakor ravnina, kakor brezplodno iskanje in trganje telesa na milijon koščkov. V minljivosti trenutka moram vedno vedeti, da je v rokah neka snov, ki mi daje življenje, ki mi daje vnebohod jutrišnjega mraka, ki mi daje okus po morski gladini, izrazit in vabljev. Vedno bolj spoznavam ozemlje, in ker si iz pepela, prav tako kot jaz, te poljubljam povsod tam, kjer sem si želel poljubljati samotne dni in si bila ti onostranstvo.

Enakomerno butanje valov se stopnjuje in v zalivu levega očesa opazim drobno solzo, ki se veča in izgublja svoje ime. Mehko meso se vdaja prazničnim silam velikega razburjenja.

To pomeni srkati iz tvojih prsi meglene dinarske kovance in jih metati na kup. V bistvu je to popolnoma enostavno. NIHČE od mestnih duševnih velikanov še ni razvozljaj problema, ki je nastopil na severni livadi. Začutil sem valove na svojem telesu, enakomerne in pričakujoče nečesa odrešilnega. Spominjam se pesmi. Visoka pesem v osemindvajsetih zelenih jeziki. Pisal sem jo dolgo v medlo noč in nisem čutil bolečine v prsih. Zunaj je tulil nebeški vihar in vedno znova sem pomislil na belino njene kože, ki je postajala bronasto rdeča. O njenih očeh pa sem slišal praviti, da so lepe in okrutne.

Vse to se je zgodilo v nekem določenem trenutku, ki je bil morda odločilen za našo kasnejšo usodo. Nekaj prvotnih dogodkov se je ponovilo dobesedno in spontano, kot bi videl ponovitev miselnosti. To je rezultat dveh dolgih razgovorov, v katerih poudarjam bistvo mira in nesamostojnega navzven ukvirjenega pomena. Odvečno energijo lahko sprožimo tudi s tem, da zažgemo hišo.

Bila si rdeča skozi dan. Samo vesoljni potop bi razbil idilo poimenskih klicev, ki so v rednih časovnih presledkih parali nebo. Bil je samo črn oblak in v njem nekaj majhnih črnih rovkov, v katerih so brlele žepne svetilke in pogonsko gorivo se je zasidrilo v najbolj mikavno gubico na telesu. V temi sem tipal gubice, vendar je bilo butanje premočno in nihanja nisem mogel več ustaviti. Odgrnil sem zaveso in ni bilo nič. Šel sem naprej. Bilo me je strah pa sem šel vseeno naprej. Nekaj je prežalo name. Priplazil sem se do druge zavese in jo odgrnil. Začutil sem telo, mehko in prosojno. GRIZEM PO MEHKOBI. To povzroča trdoto. Neznosno težko se je spomniti sanj, vem samo za preblisk zavezanih oči, ki vseeno vidijo nož in paranje. Udrihanje v mehko kri, v smrt in zvedavost levega zavoja se pozabi v sivini, v spominu in črnini. Vem, da so spraševali o poenostavljanju življenja in o ubijanju, groza pa se imenuje luč.

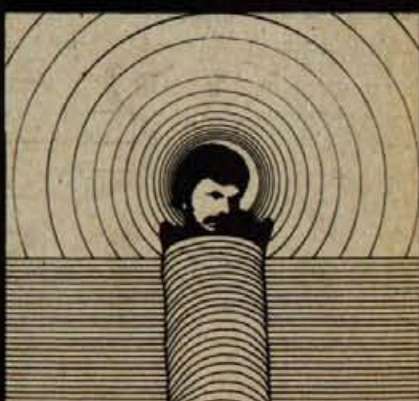
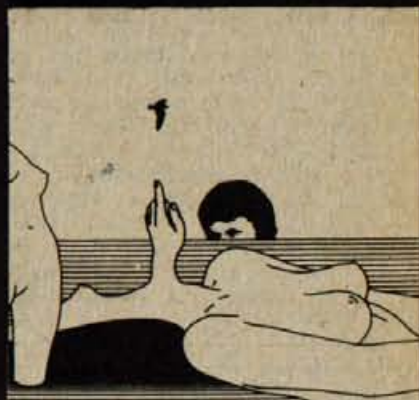
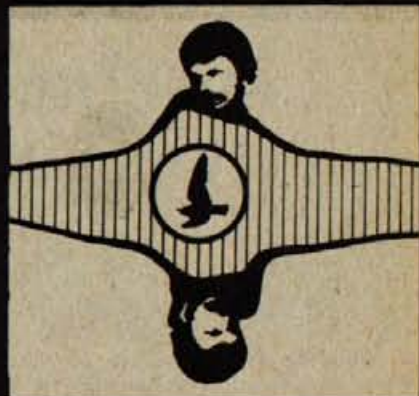
IV.

Bledoličniška srečanja so bila vedno odvisna od nekakšnih stranskih učinkov, ki so po navadi nosili smisel vsestranskega zadovoljstva. Ob takih prilikah je bilo nebo temno ali svetlo. Tiste dni sem si želel temnega neba v akvariju modrozelenih alg, ki so se skrivenčene vzpenjale proti vrhu prve ravnine. V določenih obdobjih so se tudi alge nagibale tako kot visoke pinije... proti svetlobi pokončnega napeva in vendar je veriga ostala cela kljub velikemu pritisku. Nož se je večkrat zalesketal v poletno jutro in samo naključje je botrovalo skrivenčenemu zidu samostojnega nakovala. Vse je bilo predmet pasjih razgovorov.

Na poljani posuti z belimi rožami je cvetela tudi odpadniška smreka in svoje seme bljuvala daleč naokrog kot bi hotela zaploditi vso rodovitno zemljo in jo tako uničiti. Mlahavost vseh teh idej je rodilo spolno zadovoljstvo pri psih in mačkah in pravokotni otok starega gradu je pogrešal dvajset metrov dolgo gumijasto cev. Ograda, v kateri so bile spravljene in skrite modre in bele črte, ni popustila pritisku. Napadalnost je bila trdna v svoji odločitvi in v najglobljem skeletnem trenutku sem moral priviti šesterkotni vijak tako močno, da so zmrzovale misli in je bil poletni zrak tako vroč, da se nisem več bal za ljudi. Mravljinčna kislina je stopila pravokotno premico in kapljice staljenega so padale na okroglo površino. Nedoločni okus v ustih mora v bistvu dokazati okusnost in vzvišenost zadovoljitve. Razstavljene slike mi ne povedo ničesar novega in sponka, s katero sta bili speti dve krili, sem pobral na umazanih tleh polnih blata in drugih odpadkov. Tudi grb je odigral pomembno vlogo pri transportu domov. Šivalni stroj mora pokazati, da se iz neke gnile opice ne more razviti dvajset piščancev, enaindvajseti pa je na las podoben krokodilu.

Snov ni več polzela po hribu, pač pa je kričala in vpila v nebo, ker pa je bilo nebo visoko, sem se napotil proti domu, ki sem ga imenoval »lakomno ozvezdje«. To naj bo pojasnilo za obstoj nazobčanih nog majavega krokodila. Nikjer žive duše. Samo peščena obala in sredi meglene peska stoji drevo. Pesek je vabil k počitku. Popolnoma ravnodušno sem stopil tja in izvlekel tisto prekleto reč. Gledam okrog in vidim zeleni stvor. Vseeno mi je, če je tudi bej. Ne bojim se. Ne bojim se mačjih ušes ali krempljev. To je isto kot bi jedel marmelado. Z zadnjo zalogo moči se ustavim in padem na pokrov, pod katerim je skrita vest.

Nismo kos tem stvarim in črnina se spušča vedno hitreje. Marogati konj mora izdreti žebelj, katerega konica gleda navzgor. Mravljinčna kislina ostane še vedno v rokah podnajemniških zborovanj. V bistvu so rožnata pregrinjala odveč saj zaradi njih reka ne more delati strupenih ovinkov. Samo za las je včasih pohujšanje večje kot rdeči plašč, ki si ga v noči nevihtnega predavanja oblečem in potem me neznana sila vleče v notranost njene zgodbe. Voda je zimzelena objemanje in modra barva ne more biti enaka stotim drugim, ki imajo povsem drugačne vrednosti. Sedaj vem, zakaj moram ubijati in ne bodo me pretentali v notranjosti moje nazobčane gore. Vsakodnevna molitev me lahko reši pred grozljivostjo jutrišnje resnice.

Črtomir Zorec

Literarnozgodovinski sprehodi okrog Kranja

Prevzet ob branju očarljivih zapisov modrega Cicerona, pokojnega profesorja Ivana Kolarja, **Literarni sprehod po Ljubljani** (Jezik in slovstvo, letnik IV., 1958–59), ki mi jih je avtor s šegavo besedo celo posvetil (če smem to tudi skromno povedati): »Dobremu prijatelju Črto-Nemiru Zorcu ob njegovem neugnanem iskanju kulturnih zanimivosti iz zgodovine. Ivan Kolar. 6. 12. 1971«. Spodbujen pa tudi ob objavi zapisov prof. Nika Rupla v taisti reviji (letnik XIX, 1973–74, št. 4 in 8) pod zaglavjem **Literarnozgodovinske ekskurzije po Gorenjskem** (I. Radovljica z okolico, II. Iz Begunj v Lesce, III. Bled z okolico, IV. Kamna gorica, Kropa, Podnart, V. Bohinj in VI. Zgornjesavska dolina* in še zapisa prof. Jožeta Siferja (Jezik in slovstvo, letnik XXI., 1975–76, št. 2) **Od Škofje Loke proti Kranju**, rad sprejemam nalogo, da izpolnim še vrzel s sprehodom v literarno zgodovino krajev, ki sodijo sedaj v območje občine Kranj.

Za spremembo – da ne bom delal ekskurzov iz središča, torej iz Kranja na ven – sem se odločil iz povsem praktičnih razlogov, da bom raje šele na koncu zapisa pripotoval z dežele v mesto, v Kranj, kjer se bo marsikaj strnilo, pa naj bodo to tudi samo omembe spomenikov, poimenovanja ulic in trgov ali pa le grobovi...

1.

Prvi naš sprehod bo usmerjen čez Struževo na Okroglo, odtod v Naklo, Podbrezje in v Spodnje Duplje.

Resda je bilo Struževo (ljudsko tudi: Stržev, iz Strževga) l. 1957 priključeno Kranju, vendar je ta zaselek malih kmetov in delavcev še vedno kar precej samosvoj – bolj teži k Okroglemu in Naklemu – s Kranjem te nekaj kilometrov oddaljene vasice ne veže niti dobra pot niti kako javno prometno sredstvo. Včasih – še pred 35 leti – je bilo Struževo povezano s Kranjem kar s tremi potmi nad levim savskim bregom – z zgornjim, s srednjim in s spodnjim drevoredom. Bilo je lepo iti na sprehod do Struževega...

V tem majhnem kraju ob (še deroči!) Savi je Barbara, žena strugarja Jakoba Potočnika, dne 31. januarja 1799 rodila sina Blaža – poznejšega pesnika-čbeličarja, poučnega pisatelja, homeopata in izumitelja.

Spominske plošče Blaž Potočnik v svojem rojstnem kraju nima, pač pa jo ima v kraju svoje smrti (dne 20. junija 1872)

v Šentvidu nad Ljubljano. Tam je tudi pokopan. Plošča je vzdana pri cerkvenem vhodu in slove:

»V tej fari je kot župnik 39 let pastiral g. Blaž Potočnik, ustanovitelj Narodne čitalnice, slovenski pesnik in skladatelj. – Kdor hoče živeti in srečo imeti, naj dela veselo in moli naj vmes. – Narodna čitalnica ob svoji petindvajsetletnici 4. oktobra 1891.«

Ime Blaža Potočnika, vsaj kot pesnika in skladatelja, je danes že precej pozabljeno. Malo je najbrž k temu pripomogel tudi sam veliki Prešeren, ki je spustil na Potočnika kar dva »sršena«. Prvega glede na Potočnikovo homeopatijo (sredi preteklega stoletja priljubljenimlaičnim načinom zdravljenja; ta smer se je razširila z

Nemškega posebno med kranjsko duhovščino tako močno, da so nastali med praviimi zdravniki in homeopati resni spori), drugega pa glede na objavo Potočnikovih Svetih pesmi, kjer Prešeren pač meni, da v knjigi ni znakov pesniškega – t. j. božjega – duha, le duha avtorjeve notranje praznote ima zadosti:

*Popréd si pevec bil, zdaj si homeopat –
popréd si časa bil, zdaj si življenja tát.*

In pa:

*Rés je duhovna in rés pesem ni vaša
duhovna – duh praznote ima,
božjega prazna duha.*

Pa vendar je Blaž Potočnik avtor (pesnik in skladatelj) kar več še danes živih, že ponarodelih pesmi, da imenujem le Dolenjsko («Pridi, Gorenjc, z mrzle planine...») in Zvonikarjevo (Zvonovi zvonite, k delu budite, ker naše življenje je delovni dan...). Matija Čop, ta strogi kritik in estet, je Potočnikove pesmi posebej pohvalil, ker so tako spevne.

V Struževem je bil doma tudi Ivo Slavec-Jokl (1916–1944), ki je bil zaradi hrabrosti in drugih velikih zaslug v NOB razglašen za narodnega heroja. Na hiši Struževo št. 27 je sedaj vzdana črna marmorna plošča s pozlačenim napisom: *»V tej hiši je živel in pričel z organiziranim odporom proti okupatorju narodni heroj Ivan Slavec-Jokl.«*

Prav blizu Struževega je vasica Okroglo. Od prej je znana zato, ker je bila to edina posest loškega gospostva na levem bregu Save. Zato je pod vasjo bilo urejeno brodišče za prevoz tlačanov in popotnikov na freisinško posest.

V času ob prelomu devetnajstega in dvajsetega stoletja si je na malem pomolu nad Savo, malo izven Okroglega, zgradil svoj dom – pravcati gradič! – zaslužni narodno-obrambni delavec in Prešernov rodoslovec (bil je pesnikov daljni sorodnik) **monsinjor Tomo Zupan**. V tem svojem gradiču si je Zupan tudi uredil kapelico za maševanje, posvečeno sv. Cirilu in Metodu. Posebno sobo pa je namenil zbirki »prešernin« – pesnikovih rokopisov, listin, drobnih osebnih predmetov in še ohranjene

Spominska plošča, vzdana na Voglarjevi hiši v Naklem št. 46. Matevž Voglar je bil nečak doktorja Carbonariusa; l. 1725 je s stričevo dediščino obnovil družinski dom.

stanovanjske opreme (zda je le-ta v Prešernovem spominskem muzeju v Kranju). Tomo Zupan je bil rojen 21. 12. 1839 v Smokuču pod Stolom, umrl pa je 8. 3. 1937, pokopan je v Ljubljani (nagrobnik na Zalah). Na Okroglem je Zupan živel od l. 1904 do l. 1937, torej celih trideset let! — Ves čas se je častiljivi »gospod vlastelin z Okroglega« zavedal Horacijeva reka: »Debemur morti nos nostraque« (Smrti smo dolžni sebe in vse svoje).

Monsinor Tomo Zupan se je vse življenje posvečal svojemu poslanstvu — služiti slavi pesnika, velikega Prešerna, skrbeti za mladino (bil je dolga leta gimnazijski profesor v Kranju in ravnatelj Alojzoviča v Ljubljani) in požrtvovalno služiti svojemu narodu (bil je več desetletij »prvomestnik« (t. j. predsednik) narodno-obrambene šolske Družbe sv. Cirila in Metoda). Tik pred svojo smrtjo se je Tomo Zupan odločil za plemenito dejanje: svoj gradič in vso posest naokrog je zapustil najnesrečnejšim soljudem — slepim. Zda gradič upravlja Zveza slepih, ki skrbi za varen počitniški oddih številnim skupinam svojih članov iz vse Jugoslavije.

Dobrotniku v hvaležnost je uprava Doma uredila v nekdanji kapeli posebno »Zupanovo spominsko sobo«, ki jo poleg drugega krasi tudi monsijnorjevo poprsje, delo kiparja Janeza Sajeveca.

Na pročelju gradiča je vzidana spominska plošča z vklesanim besedilom:

Tu je živel in umrl monsijnor Tomo Zupan, prešernoslovec, prijatelj mladine, dobronik slepih.

Na rojstni hiši Toma Zupana v Smokuču je vzidana druga plošča:

Tu se je rodil 21. decembra 1839 Msgr. Tomo Zupan, neutrudni raziskovalec Prešernovega rodu in življenja. Za vzidavo obeh spominskih plošč je poskrbel kranjski Klub kulturnih delavcev l. 1968.

Od Okroglega do Naklega ni več daleč, niti toliko ne, da bi se bilo treba odduškat.

Ustavili pa se bomo v Naklem zaradi treh slovenskih velmož, katerih ime je tako ali drugače vezano s tem velikim krajem ob glavni gorenjski cesti.

Tu je bil doma sloveči zdravnik ruskega carja Petra Velikega — Gregorius Carbonarius (ali po naše — hrati tudi prvotno — Gregor Voglar. Rojen je bil v Naklem 12. marca 1651 v hiši, ki se ji še danes pravi »pri Voglarju«. Na hišo je pritrjena tablica s številko 46 (prej 36 in 39).

Bistri Naklan se je že v mladosti odločil za študij filozofije in zdravilstva. Zato si je tudi svoj priimek že zgodaj polatinil (carbonarius — oglar). Kot zdravnik — posebno za kužne bolezni — se je tako dobro izkazal, da ga je l. 1688 avstrijski cesar Leopold I. poslal ruskemu carju Petru Velikemu, »svojemu najdražjemu bratu« v pomoč. Kaže, da je naš Voglar v Rusiji zaslovel, saj je bil za stalno dodeljen carskemu osebnemu spremstvu. Bil pa je Voglar tudi diplomat. Posredoval je med Moskvo in Rimom. Na eni od takih misij pa je tako hudo zbolel, da je ob povratku iz Rima v Kranju onemogel in umrl (2. februarja 1717). Še za življenja mu je avstrijski cesar podelil dedno plemstvo — Wieseneck — v priznanje za njegove diplomatske in zdravstvene zasluge.

Ugleden Naklan je bil tudi dr. Jernej Legat, tržaško-koprski škof. Rojen je bil dne 16. avgusta 1807. Celih 31 let — do smrti dne 12. februarja 1875 — je služboval v Trstu; do l. 1844 kot kancelar škofa Mateja Ravnikarja, poslej pa kot eden najbolj narodnozavednih škofov v Trstu. Njegova zasluga je, da je uvedel v vse cerkve svoje škofije slovensko obredno besedo. Deloval pa je tudi kot cerkveni pisatelj.

V naklanski cerkvi, na levi strani, je v nišo postavljeno lepo marmornato poprsje škofa dr. Jerneja Legata, delo kiparja

Franca Zajca (očeta stvaritelja ljubljanskega Prešernovega spomenika Ivana Zajca).

Na vnanji steni naklanske župne cerkve pa je vzidana tudi precej velika nagrobna plošča, ki pove, da tu spi Blasius Blasnik, ki je v Naklem župnikoval celih štirideset let — od l. 1822 do l. 1862.

Blaž Blasnik resda ni bil domačin — vendar nam je posebno ljub kot Prešernov gostitelj v onih žalostnih pesnikovih kranjskih letih.

Rojen je bil Blasnik 27. januarja 1786 v Selcah ob Sori. Svojo dušnopastirsko službo je mož slejkoprej zvesto in prizadevno opravljaj.

Toda nekak širši pomen za slovenstvo, posebno za našo vednost o Prešernovem življenju, si je stari naklanski fajmošter pridobil zaradi pisanja dnevnika od leta 1809—1861. V male zvezke — vseh je 38 — je Blasnik zapisoval novice z najrazličnejših področij. Zgodovinarja bodo seve zanimali njegove zapisi o Francozih, nam pa bodo bolj drage vrstice, v katerih omenja Prešernove obiske v Naklem.

»Dne 25. velikega travna (t. j. maj!) 1847 je binkoštni torek, lepo in zelo gorko. Opoldne sem imel tele goste: kanonika Pavška, prefekta Rebiča, apelac. svetnika Lušana, Gašperja Sokliča in Antona Vojsko. Torej nas je bilo z menoj vred šest sošolcev vkup. V družbi so še bili gospa Lušanova, Avgust Lušan, sodnik Heinricher, njegova žena Emilija roj. Lušanova, dekan kranjski Dagarin, okrajni sodnik Raab, župnik Kuralt, fizik Andrej Vojska, lokalist Zemlja, kaplan Poličar in moj kaplan. Z manjšo zakasnitvijo so prišli še okrajni komisar Pajk, dr. Prešeren in kranjski meščan Ivan Okorn. — Drugi so vsi odšli na domove še pred zvonjenjem Ave Marije, le moj kaplan, dr. Prešeren in Okorn so šli še v gostilno pri Težiču.«

Komentarja k odločitvi teh treh menda ni treba — bržčas se niso dobro počutili v pregosposki in zapeti družbi. Pa še nekaj je verjetno bilo: kljub vsej Blasnikovi gostoljubnosti je mož motilo, ker je bil župnik fanatičen abstinent. Sam pravi: »Moja sreča je, da nikoli nisem bil ne vinopivec ne žganjepivec.«

Drugo beležko o Prešernu najdemo v Blasnikovem dnevniku že čez pet dni:

»Dne 30. velikega travna 1847 je bolj mižavo kakor lepo vreme, tudi malo dežja je padlo. Danes je nedelja Svete Trojice. Opoldne so tu obedovali: apelac. svetnik Lušan, okr. komisar Pajk, dr. Prešeren in Pogačnik iz Tržiča. Popoldne so še prišli: gospa Pajkova s sinom, dekan Dagarin in njegov kaplan Kajetan Hueber.«

Se tretjič omenja Blasnikov dnevnik Prešerna:

»Popoldne, 9. rožnika (t. j. junij!) 1847, sem se peljal z apelac. svetnikom Lušanom v Kranj k doktorju Prešernu zaradi moje terjatve ob Frana pl. Frauendorfa zapuščini, a ga nisva dobila doma.«

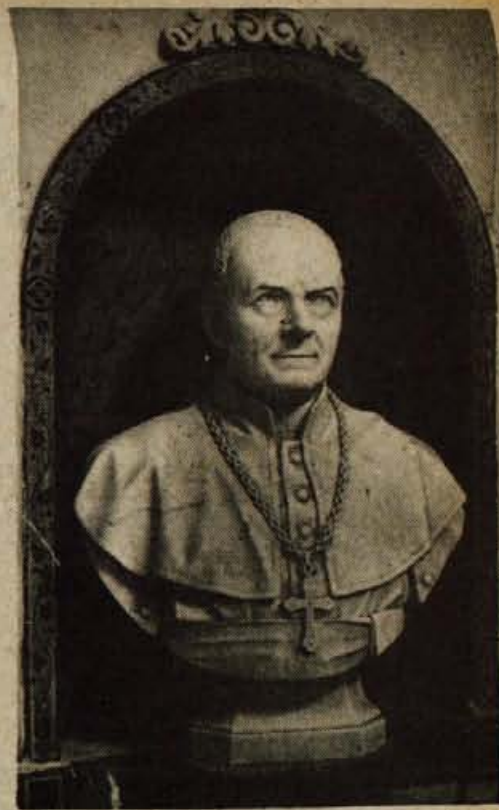
Tudi pesnikovo smrt najdemo zabeleženo v Blasnikovem dnevniku:

»Dne 8. svečana (t. j. februarja!) 1849 mrzlo in lepo. Danes je umrl v Kranju doktor Prešeren.«

»Dne 10. svečana 1849 lepo, nekoliko vetrovno. Gospod kaplan Matej Puhar se je peljal na pogreb gospoda doktorja Prešerna v Kranj in se opoldne že vrnil.«

Kar za štiri leta (1795—1799) se je v Naklem ustavil sloveči jezikoslovec in po Dalmatinu najbolj zaslužni prevajalec Svetega pisma iz hebrejščine v slovenščino Jurij Japelj, po rodu Kamničan (1744 do 1807). Hkrati z župnijo Naklo je v onih štirih letih upravljal tudi celotno kranjsko dekanijo.

Za slovenstvo je Japelj storil dovolj že s tem, da je pregnal iz cerkvene slovenščine vse tujke in jih zamenjal z domačimi besedami, oblikami in izrazi iz žive govornice. Japelj pa je tudi pisal pesmi, sestavljal

Marmornato poprsje tržaškega škofa dr. Jerneja Legata v nakelski župni cerkvi.

Nagrobna plošča Blaža Blasnika v Naklem.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

molitvenike in katekizme. Obvladal je celo vrsto tujih jezikov, poleg latinščine, grščine, hebrejščine in nemščine tudi laško, francosko, angleško ter skoro vse slovanske jezike.

Po mikavni tradiciji je Japelj nekoč pridigal množici, v kateri je bilo tudi več skupin poljskih in slovaških huzarjev, ki so se tedaj zaradi vojnih groženj mudili v naših krajih. (Bili so sicer možje stacionirani v Kranju, a brumni meščani so breme vojaških naselitev in oskrb raje prelagali na ramena okoliških občin – tako je tudi Naklo prišlo do svoje huzarske posadke!).

Ko je dekan Japelj po maši govoril s temi možmi, so mu vsi po vrsti zatrdili, da so pridigo povsem razumeli. Ta dogodek je bil učenemu jezikoslovcu in uglednemu slavistu trden dokaz za njegovo staro trditvev, da »slovenščino lahko razumejo vsi drugi Slovani, ker je slovenščina pač prvotni in najstarejši slovanski jezik.«

Morda ne bo niti tako narobe, če stopim z literarnozgodovinske steze – ki ji sicer želim vsaj v glavnem le čimbolj zvesto slediti – in omenim še druge pomembne domačine, ki z literaturo niso v zvezi. Tako mi je v mislih Naklano **Jože Pavlin** (1875 do 1914), talentiran kipar (spomenik Josipini Hočvarjevi na trgu v Radovljici in nagrobnik pesniku Antonu Medvedu v Kamniku – oba sta njegovo delo) in podobar (kipi svetnikov in angelov v brezjanski cerkvi so delo Pavlinovega dleta).

Bližnji Strahinj je rodil **Miho Stareta**, enega prvih naših industrijalcev, začetnika pozneje tako slovečega rodu slovenskih izobražencev, politikov in gospodarstvenikov.

Strahinj pa je tudi domača vas prve slovenske heroine **Pavle Sajeve-Medetove**, slavne partizanske borke **Katarine**, padle v boju Pohorskega bataljona z nadmočnim sovražnikom 8. januarja 1943.

Katarina, štiriindvajsetletna žena komandanta Pohorskega bataljona Groge (Rudolfa Medeta) sicer pa poveljnica ženskega voda, je veljala za vseskozi vztrajno, neustrašno borko. Učila je mlade partizanke, kako je ravnati s sodobnim orožjem, hkrati pa je bila tudi požrtvovalna negovalka ranjencev. Sicer zaskrbljena, je bila Katarina še v času borbe vedra in nasmejana, celo zapela je med najhujšim ognjem, da bi hrabrila ostale...

Taka je bila tudi 8. februarja 1943 na Pohorju, ko je bil bataljon zaradi izdaje obkoljen in do zadnjega človeka pobit. Nemci so naslednje dni odpeljali 65 trupel, iznakaženih in zmrzlih...

Boj obkoljenega Pohorskega bataljona s tolikokratno sovražno premočjo je postal že legenda. Junaški borci in borke so se bili do zadnjega. Ena najhrabrejših med njimi je bila Pavla Mede-Katarina. Njen človeški lik je gotovo med najsvetlejšimi v zgodovini naše NOB. Zato ji je bila tudi izkazana najvišja čast – imenovana je bila za prvo slovensko narodno junakinjo – heroino!

Iz Naklega sta bila doma tudi stenografski večak in pisec strokovnih del **Jernej Pavlin** (1881–1963) in zdravnik-pisatelj **dr. Lepold Ješe** (1886–1958).

Pot nas bo poslej vodila po stari gorenjski cesti do Podbrezj, rojstnega kraja šolnika, pesnika, skladatelja in pisatelja **Andreja Praprotnika** (rojenega 9. novembra 1827 v Podbrezjah, umrlega 25. junija 1895 v Ljubljani).

Na Praprotnikovo šolskovzgojno delo sta vplivala v času, ko je učiteljeval v Kamni gorici, domačin pesnik Lovro Toman in slovanofil Lovro Pintar, ki je tačas živel kot upokojenec v bližnji Radovljici. Tu se je začelo, kot so potem ugotovili Praprotnikovi življenjepisci, za učiteljstvo in za slovenščino novo obdobje. Praprotnik je začel pisati o šolstvu v Bleiweisove Novice in v drugo takratno slovensko časopisje.

Leta 1849 (v letu Prešernove smrti!) je Praprotnik v časopisu Slovenija objavil pretresljiv članek o tedanjem našem šolstvu:

»Milim prijatlam šol in slovenšine! Večina naših podeželskih šol je zapušeno, zarašeno in neobdelano zemljiše. Zato je tudi tako malo pridelka. Učenik (t. j. učitelj!), če ni od pravih, dobrih prijatlov podpiran, je le revček in od samo svoje strani dosti storiti ne more. Ko bi naši mili rodoljubi stan učencikov in njihovih pripravnikov do živega videli, bi se jim gotovo solzno vmililo. Prav potreba našim revnim šolam je, da bi se število milih prijatlov šole in slovenšine zlo zlo pomnožilo, da bi okoli in okoli ljubi zagovorniki in na vse strani pomagavci to potrebno reč v resnici obdali.«

Pisateljsko ime Praprotnikovo je bilo »Podbrežan«. Pod tem imenom je priobčeval črtice in pesmi v Drobotnicah. Še pozneje se je kot »Miloljub« oglasal v Janežičevi Slovenski Bčeli. – In tako je pisal šolniške spise, pesnil in organiziral učiteljska zborovanja skoro vse do smrti.

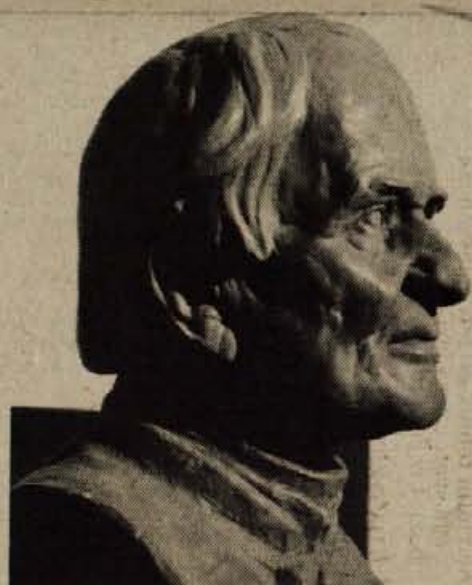
Po šegi onih časov pa je mnogim svojim pesniškim besedilom zložil še melodijo. Nekatero teh pesmi z napevi vred so že zdavnaj ponarodele. Le kdo bi še vedel, da je njihov avtor vrli Podbrežan Andrej Praprotnik (npr. Beseda sladka, domovina in V dolinci prijetni je ljubi moj dom). Tudi rek »Mladino učiti – je delo lepo!« je njegov.

Ob Praprotnikovi smrti se je splošno priznavalo njegovo nesebično in uspešno delo za slovensko šolstvo, njegovo kristalnočisto značajnost in neutrudljivo pri-dnost.

L. 1897 je bila na pročelju Praprotnikove rojstne hiše (stara šola, sedaj podbreški Kulturni dom) odkrita spominska plošča s poprsjem. Plošče ni več, šolnikovo poprsje pa je ohranjeno in je v dvorani. Žal, javnosti skrito. Ali ne bi mogla nova podbreška šola spominsko ploščo obnoviti in tudi poprsje znova postaviti na prvotno mesto? Saj je tudi l. 1897 ploščo odkrilo Slovensko učiteljsko društvo!

Onstran tržiške Bistrice, morda le kaka dobra dva kilometra zračne črte daleč, leže Spodnje Duplje. Tu bo naš korak zastal ob nagrobniku pisatelja **Petra Bohinjca**, rojenega 21. februarja 1864 na Visokem nad Kranjem, ki pa je legel k počitku prav tu, v Spodnjih Dupljah 14. decembra 1919. Bohinječev nagrobnik je vzdan v cerkveno pročelje, levo od glavnih vrat. V podnožju spomenika so mu hvaležni župljani, dali vklesati besede: »Sedaj sladko pripoveduješ pravljice iz lepših nam svetov.«

Peter Bohinjec je bil včasih zelo znan pisatelj, nekaj let je bil celo vodilni pripovednik revije Dom in svet. Bohinjec se je udejstvoval tudi kot zgodovinar, življenjepisc, govornik, publicist, prevajalec in pisec gledaliških iger. – Veljal je za ljudskega pisatelja, ki ni segal po zvezdah, ampak je raje ostajal na trdnih tleh, slejkoprej na kmečkih tleh.

Doprnski kip Toma Zupana (delo kiparja Janeza Sajeveca) v ulastelinovi spominski sobi na Okroglem.

Andrej Praprotnik

Peter Bohinjec

SNOVANJA – posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Benjamin Gracer, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Niko Rupel, Janez Šter, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Zupan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).